

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԵՂԲ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆՆԵՐԻ

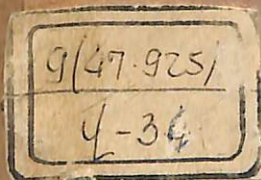
ՎԱՐՔԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Աղա Կարապետ Մարգարեան
ՀԱՅԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ

Աշխատսիրեց լռասնոցոյ բարեկամներէն մէկը.

* * *

НАХИЧЕВАНЬ Н-Д. Ն.ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ
Тип. С. Я. Авакова. Տպ. Ս. Ե. Ասազհանի.
1913

պ. Զորհանգիստ. Գլխավոր 5 OCT 2011

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՂԲ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆՆԵՐԻՆ

9(47925)

Վ-34

պ.

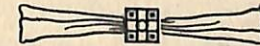
ՎԱՐՔԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Աղա Կարապետ Մարգարեան
ՀԱՅԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ

Աշխատանքից լուսանկարի բարեկամներեն մեկը.

* * *

НАХИЧЕВАНЬ И-Д.

Тип. С. Я. Авакова.

Ե.-ՆԱԽԻՉԵՒԱՆ

Տպ. Ս. Յ. Անգեղանի.

1913

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ:

Նոր-Նախիջևանի հասարակական կեանքի մէջ այս տարի տեղի ունեցաւ մի դէպք, որ բոլոր Նախիջևանցիներուն յիշիլ տուեց անցած գնացած տարիները ու անոնց հետ կապուած գործերը:

Հայազգի աղքատախնամ Եկեղեցական Հոգաբարձութիւնը իւր վաղեմի սաներէն մէկին՝ բուսագիտութեան դոքտոր պ. Յովակիմ Ղազարոսեան Բեդլեւանին ուղարկեց Հնդկաստան՝ Կալկաթայ, որ նա այնտեղ Բարձրագոյն Դատաստանի միջոցով փոխէ 1861 թուականի Բէնգալական դատաստանի վճիռը, որ կը վերաբերի Կալկաթայի Մասնի Բաբաջանի Նախիջևանի հայ հասարակութեան օգտին թողուցած ժառանգութեան:

Կալկաթայի հայազգի Մասնի Բաբաջանը՝ 1794 թուականի գրած կտակով թողուցած էր Նոր-Նախիջևանի Բարե, գործական հիմնարկութիւնների համար մէկ ժառանգութիւնը որը պէտքէ օրինական ճանապարհով Կալկաթայի դատաստանական Ատեանի միջոցով հաստատուէր: Անգլիական օրէնքով եթէ կտակը կատարուէին ետքը՝ անցած լինէր 75 տարի և ժառանգները չըպահանջէին իրանց թողուցած ժառանգութիւնը, բոլոր գումարները, ամբողջ ժառանգութիւնը կանցնէր տէրութեան: Կտակը գրուելէն յետոյ անցիլ էր 65 տարի և Նախիջևանցիք կարողացած չէին ոչ մէկ քայլ անիլ այդ ժառանգութիւնը դատաստանով ամրացնելու: Եւ ահա Կարապետ Հայրապետեան՝ իւր քաղաքագլխութեան օրով բարձրացուց այդ Կալկաթայի Մասնի Բաբաջանի ժառանգութեան հարցը և եղաւ մէկը՝ Նախիջևանցի Միքայէլ Նալբանդեան, յայտնի հրապարակասօս, գիտնական և բանաստեղծ, յանձն առաւ երթալ Հնդկաստան և ժառանգութեան գործը գլուխ բերիլ: 1861 թուին գնաց Մ. Նալբանդեանը Հնդկաստան Կալկաթայ և Սեպտեմբերի

26-ի դատաստանական վճռով ստացաւ կուտակուած փողերը
և հաստատեց Նոր-Նախիջևանցիների ժառանգական իրա-
ւունքները:

Այդ օրէն անցել էր ամբողջ կէս դար և երկու տարի,
ինչպէս վերը ասուեցաւ, Մասեհ Բարաջանի գործի համար
ուղարկուեցաւ Եկեղեցական Հոգաբարձութեան կողմէն լիա-
զօր Յ. Բեդեկեանը Կալկաթայ. այս գաղափարների յարակ-
ցութեան հիման վրայ յիշուեցաւ և խօսուեցաւ շատ անգամ
և շատ տեղ Միքայէլ Նալբանդեանի Հնադկաստան գնալու
մասին Կարապետ աղա Հայրապետեանի քաղաքագլխութեան
օրով:

Մեր հանգուցեալ հօր զրքերի առխիվում գտնելով
նրա բարեկամներից մէկի ձեռքով գրուած այս կենսագրու-
թիւնը՝ յանձնում ենք տպագրութեան, կարծելով որ ներկայ
տարին և ժամանակը ամենայարմարաւորն է վերյիշելու
հրապարակում շրջող գաղափարներն և յիշողութիւններն:
Կարծում ենք որ զրքիս հեղինակ-մեր հօր բարեկամներից
մէկը-պէտք է եղած լինի Տ. Գաղբիէլ ա. քահանայ Պատ-
կանեանցը:

Գրքիս վերջին իրրեյաւելուած՝ տալիս ենք հանգուցեալի
ծառայութեան ցուցակը, նրա անուամբ ստացուած բարձրա-
գոյն թղթերը և Գեր. Գր. Եպիսկոպոս Աղափիրեանի քարոզը՝
տարելիցի առիթով ասուած:

Բացի վերոյիշեալ հանգամանքներէն, կը կարծենք որ
սա կարող է ծառայել իրրե հում նիւթ Նոր-Նախիջևանի
ուսումնասիրութեան համար, մի փոքրիկ թեթևութիւն՝ քա-
ղաքիս և քաղաքացիներու անցեալը ուսումնասիրող անձանց
համար:

Յ. եւ Մ. Հ—ք:

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Մ Ա Ր Գ Ա Ր Ե Ա Ն

ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆՅ

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Գ Լ Ո Ւ Խ Ն Ո Ր-Ն Ա Խ Ի Զ Ե Ի Ա Ն Ի

1860—1867.

Բազմահոյլ եւրոպական ազգաց մէջ, ուր որ ժողովուրդը միլիոնաւոր քանակօք կը հաշուի, հազիւ կը յաջողին դարերը երկնել և ծնանիլ մի այնպիսի անձն, որ իր ժամանակաց մէջ լինի երեւի՝ և իւրաքանչիւր ազգ բարեբաստիկ կը համարուի, եթէ ամեն հարիւրամեկաց մէջ ունենայ մի մի հատ այսպիսի անձինք:

Զարմանք չէ, եթէ մեր սակաւաթիւ ազգի մէջ այդպիսի անձն հազուադէպ լինի, որովհետեւ մեր ազգն, ուր և կը գտնուի այժմ դարերով հնացած այն երկրացի չէ, այլ ժամանակի հողմակոծութեամբ վարեալ մի սերմ է, որ եկել ընկել է դիպուածով այնտեղ, արմատացել է, ծառ է դարձել, օտար երկնազատառի տակ և օտար հողի վերայ: Այդ աւելի անկասկած կարող ենք տեսլ յայս կոյս — Կովկասեան հայաբնակ քաղաքացը և մանաւանդ Նոր-Նախիջևանայ վերայ, որ դեռ իւր հիմնարկութեան հարիւրամեակը չէ լրացուցել, նորա մէջ եւրոպական քաղաքակրթութիւնը դեռ նոր է մուտ գտել, նորա բնակիչք դեռ իւրեանց նահապետական ծէսերն ու սովորութիւնները պահած ունին՝ ինչպէս նախնեաց թողած աւանդ իւր մաքուր պարզութեամբ:

Եթէ այդպիսի նորատունկ պարտիզի մէջ տեսնուի մի այնպիսի ծառ, որ իւր կարգի մէջ դայարացած ծառերէն թէ հասակաւ, թէ սաղարթիւք և թէ զովարար ստուերաւ և թէ անուշահամ պտղովք լինի գերազանցած, իրաւի նկատելոյ արժանի դիպուածք պիտի համարուի, և երբ նորա արտաքինն դարձու-

ցանէ անցաւորի վերայ աչքերն, նորա ներքինն պիտի պատաղեցուցանէ նորա միտքն ու խորհուրդն:

Նոր-Նախիջևանայ Աստուածատունի գրախտի մէջ, որ նախախնամութեան աջն Տաւրիկեան թերակղզիէն առաւ ու փոխադրեց Դոնաւիսեան գետափունքը դեռ ևս 1779 թուին, այդպիսի մէկ բարեբեր և բեղմնաւոր ծառ եղաւ Հայրապետեանց աստուածապահ տունն, որ այս փսքրիկ հայաբնակ քաղաքի համար եղաւ պարծանաց տեղի և նորա հայազգի բնակչաց համար՝ բազմազգի միութեամբեանց ապա հովանաւոր:

Հայրապետեանց մականունը մատնցուց է լինում իր ծագման աղբերակն և միշտ ակնարկութիւն է անում այն անձկալի վայրաց, ուստի այս գերդաստանի արմատն է յառաջ բղխել՝ և որ աւելի չքնաղ և սխրալին է այս գերդաստանի սրտեռանդ մտերմութիւնը առ Սրբազան Հայրապետ ազգիս և առ սուրբ Գահն հայրապետական. հանգիստապէս ստուգում է, որ ոչ այս մականունն պարզեւորն է դուրի եղել ի հոգեշունչ շնորհաց և ոչ ստացող և նորա աստուածագոր սերունդն է շեղել իւր նախնեաց սուրբինազարդ ճանանապարհէն:

Գեռ նոր էր Սուրբ Աթոռն Սպահանէն վերադարձել ի բնիկ տեղին իւր Սուրբ Էջմիածինն և նոր էր Վաղարշապատ մայրաքաղաքն իւր բազմադարեան աւերակաց տակէն Փիւնիկի նման դուրս գալով՝ ձեւացել մէկ փոքրիկ գիւղ հայաբնակ, որ մէկ Վաղարշապատցի հայ, ջերմեռանդ ծառայութեամբ այնքան հաճոյացաւ ազգաշէն և ազգասէր Մովսէս Կաթողիկոսին, որ նա պարգեւեց այն հայուն Հայրապետեան մականունը: Եւ յիշաւ, այնուհետեւ 1630-էն մինչ 1722 թիւն Հայրապետեանց տունն Վաղարշապատի մէջ էր Սուրբ

Էջմիածնի հայրապետաց և սրբազան միաբանութեան սփոփարան:

Այլ այս 1722-ին՝ երբ լսուեցաւ թէ Դաւիթ Բէդ Սիւնի ազգասէր քաջ իշխանն սկսել է Հայաստանի փրկութեան համար զէն առնուլ և բազումք յամենայն կողմանց հաւաքուով են նորա զրօշակի տակ, Հայրապետեան տանէն մէկ երիտասարդ, Մկրտում անուն, վարեալ հրով ազգասիրութեան, թողեց իւր մայրենի տեղն և եկաւ Դաւիթ Բէդի զօրաց մէջ մըտաւ, և վասն Հայոց ազգի և հայրենեայ ազատութեան, առաջ Դաւիթ Բէդի և ապա նորա քաջ սպարապետի Մխիթարայ զօրավարութեան ներքոյ պատերազմեցաւ Պարսից բռնաւորաց դէմ մինչ 1730 թիւն: Այլ այս 1730 թուին, երբ դաւաճանութեամբ ոմանց ներքին թշնամեաց սպանուեցաւ Մխիթար և նորա զօրքն ցրուեցաւ անտէր՝ մնալով, և Մկրտում Հայրապետեանն, որ Դաւիթ Բէդի զօրաց մէջ բարի համբաւ էր ստացել իւր քաջութեամբ, որովհետեւ շատ պատերազմ էր մղել Պարսից դէմ, տեսաւ որ իւր վերադառնալն ի Վաղարշապատ այնուհետեւ անհնար է, յերկիւղէ վրէժնդրութեան Պարսից և դուցէ՛ նորա պատճառաւ Սուրբ Էջմիածնին փառ հասնի, զնաց Ղըրմու կողմերը, ուր և ամուսնացաւ, և այս ամուսնութենէն ծնաւ որդի, որ ի յիշատակ իւր նախնեաց բարեկամ հայրապետաց, կոչեց անունն Հայրապետ: Մկրտումն վախճանեցաւ 1750 թուին:

Հայրապետն Մկրտումեան Հայրապետեան, երբ բնակիչք Տաւրիկեան քաղաքաց կամեցան գաղթիլ այն տեղէն գէպի խորին Ռուսաստան, նոցա հետ միասին դուրս եկաւ Ղըրմու թերակղզիէն և 1779 թուին Նոր-Նախիջևանայ հիմնարկութեան ժամանակն բերնակուեցաւ այս նորաշէն քաղաքի մէջ: Ոչ հայելով

նորա բարեպաշտ և երկիւղած բարուց և վարուց, բաղդի անիւր մինչև վերջը սկսաւ ընդդէմ սորա դառնալ, այնպէս որ՝ այս քաջագնեայ Հայրապետը սկսաւ այլոց պարտիդի մէջ պարտիդականական կեանք վարել,*) և այն իսկ վիճակի մէջ հասաւ նորա կենաց վախճանն, որ թողնելով իւր այրի կինն Նոյեմզար և միամօր որդին Մարգար դնաց հանգչիլ իւր նախնեաց կարգումն:

Բայց Մարգար պատանւոյ գործերն իւր հօր գործերուն նման ձախող չի գնացին: Սա իւր հօր, հանգուցեալ Հայրապետ Մկրտումեան Հայրապետեանի հողագործութիւնն և պարտիդականութիւնն միայն ժամանակի անպտուղ կորուստ ճանաչելով՝ Հայոց ազգի վաստակաւորութեան միւս ճիւղն ընտրեց:

Մեր ազգի հնագոյն նախնիք առաջ խաշնարած էին, քանի որ թափառական կեանք էին վարում. երբ որ գտան իրանց համար հայրենիք ու երկրի վրայ ամրացան, սկսան իւրեանց խաշնադարման կենաց հետ գուգաւորիլ և երկրագործութիւնն: Շատ դարեր Հայաստան շտեմարան էր հացի բազում շրջակայ ազգաց համար և նոցա ձիեանց երամակներն ամեն տեղ հռչակած: Երբ զրկուեցան հացատու հողէն, երբ իւրեանց ձեռքի սուրը հարկադրեցան դէն ձգել, իւրեանց երկրագործական խովն ու պատերազմական սուսերն խորտակեցին Հայք և անտի շինեցին վաճառականութեան կանգուն ու կշիռ: Ահա այս ազգային վաստակաւորութեան երկրորդ նոր ճանապարհ ընտրելով՝ Մարգար պատանին պանդխտեցաւ Նառուր, ուր երկարատե առևտրական գործոց

*) Բաղդի բերմամբ, նոյն պարտէզը և նոյն այգին նոյն իսկ այն պտուղն ի կալուածքը, յետ ժամանակաց լուսահագի կարապետ Հայրապետեանն, մեծ դումար վճարելով՝ իւր գերդաստանի սեպհականութիւն դարձուց:

պարապելով՝ այնքան յառաջացաւ, մինչև իւր Հայրապետեան մականուան վրայ, ստացաւ նաև Նառուրցի նոր մականուն:

Մինչ սա իր պանդխտութեան մէջ մթերում էր այն ճոխութիւնն, որ ժամանակաւ պիտի նորա գերդաստանի անունն շատ տեղեր տարածէր, նորա մայրն, այսինքն Հայրապետի այրին՝ Նոր-Նախիջևանայ մէջ ունէր աստուածապարզ և ապրուստ, թէ իւր հանգուցեալ ամուսնոյ աշխատանքէն մնայած, և թէ իւր ժրագլուխ տանտիկնութեան շնորհօք, ունելով բըժշկական դէպօրէից ծանօթութիւն՝ հասարակաց մայր էր և բազում հիւանդաց և վշտացելոց ապաւէն և ապաստանի: Բայց սրա ճակատագիրն այնպէս էր, որ սրբան իւր ամուսնոյ հետ կենակցութեան ժամանակն ունենար նեղութեան և անձկութեան կեանք, այնքան իւր որդւոյ ժամանակն պիտի վայելէր նախանձելի երջանիկ օրեր: Իւր բարեսիրտ քաղցրաբարոյութեամբ և աչալուրջ զգաստութեամբ ձեռամբածեալ ընտրեց իւր միակ որդւոյ համար մի այնպիսի օրիւրդ յիւկերութիւն կենաց նորա, որ արդարեւ արդարացուց այն զգօն այրւոյ ընտրութիւնը: Երբ „Նաւուրցի“ Մարգար Հայրապետեան Հայրապետեանցն եկաւ Նոր-Նախիջևան՝ գնեց սուրբ Լուսաւորչի հարաւային կողմին, որդոստայի վրայ, յանդիման Խաթրանեանի վաճառանոցին մի լաւ քարաշէն մեծ տուն, որ սեպհականութիւն էր Մելքոն Շիրեանի, և այնտեղ հարս բերելով ծնողի ընտրած օրիորդն—Հեղինէ Բաղտասարեան Կէօղկէրմէզեան կամ Զոլախեան՝ ամուսնացաւ և ստացաւ երկու որդի, մինն Կարապետ և միւսն Մկրտիչ:

Մարգարն չունելով սնապարծ բնավորութիւն, թէպէտ իւր ճոխութիւնն չէր ցոյց տալիս մեծ մեծ

դռներ բանալով և շուայ կեանք վարելով, բայց որովհետև իւր գերդաստանական կեանքն ունէր լիութեան ամենայն առհաւատչեայքն և նրա կիսն խաթուն Հեղինէն այնպէս կենցաղավարութեան հմուտ էր, երբ նորա սկեսուրն աշխարհէ ըստ ամենայնի յագեալ՝ օրհնելով և շնորհակալութեամբ իւր ժառանգէն և հարսնէն՝ փակեց աչքերն և ցանկալի թաղմամբ միաւորեցաւ իւր բազմաշխատ ամուսնոյ հետ գերեզմանի մէջ, ամենեքեան միաբերան գովեցին և նրա արդար վաստակոց համար գուշակեցին, որ նա շատ ազգասիրական գործոց նպաստամատոյց և ձեռնտու լինի:

Ո՛հ նայելով նորա հեզ և քաղցրաբարոյ բնաւորութեան, հասարակաց կարծիքն, որ այլով անուամբ ասվում է ձայն բազմաց, նորա վերայ կնքեց Ղըրմու սովորութեամբ աղա*) անունն և աղա Մարգարն յիրաւի հաստատեց իւր աղայութիւնն թէ՛ գանաղան քաղաքական պաշտօնավարութեամբ բազում անգամ դատաւոր ընտրուելով և քաղաքագլուխ հանդիսանալով և թէ քաղաքի կարեաց և պիտոյից իւր ձօնութեամբ օգնելով, և աղքատաց ու կարօտելոց համար իւր սիրան, ձեռն ու վանձն միշտ բաց պահելով:

Երբ աղա Մարգար Հայրապետեանի որդիքն՝ Կարապետ և Մկրտիչ եղած մին 12 և միւսն 10 ամաց, այն միջոցին՝ այսինքն 1827 թուին, ըստ հրաւիրանաց հասարակութեան Նոր-Նախիջևանայ՝ եկաւ Աստրախանէն երևելի Սերովբէ վարժապետը Պատկանեան հանդերձ իւր որդովք՝ տիրացու Գաբրիէլիւ և տիրացու Պետրոսիւ. նոյն տարին եղաւ հիմնար-

*) Աղա խօսքը, որ ինչպէս պատուանուն շատ հասարակացել է Հայոց ընտանեկան զրուցի մէջ, եթէ հայերէն թաղմանն է, կլինի ոչ իշխան կամ պայազատ, Кн. 35 այլ երէց եղբայր, Старший брат

կութիւն ազգային մեծ ուսումնարանին: Հասարակութեան մէկ մասն ևս հրաւիրեց Մոսկուայէն գիտնական թէոգորոս Սատամեանին, որ մէկ քանի երեւեաց որդիքը սկսաւ կրթել իւր մասնաւոր դըպրոցումը: Ի թիւս այս մանկանց աշակերտեցան հանգուցեալ Սատամեանի մօտ և աղա Մարգարի որդիքն՝ Կարապետն և Մկրտիչն:

Կարարապետ Մարգարեան Հայրապետեանն ծնաւ 1816 թուին յուլիսի 24-ին: Հանգուցեալ Սատամեան վարժապետէն մենք լսել ենք, որ սա իր ուսման ընթացքը փառաւոր կերպով աւարտեց իւր մօտ, իւր ժամանակի համար զարմանալի յառաջադիմութիւն ցոյց տալով հայոց, ռուսաց և այլ գիտութեանց մէջ, մանաւանդ առանձին սիրով պարապում էր սերտելով հայոց գրականութիւնը:

Իւր ուսումը աւարտելով՝ սկսաւ պատանին Կարապետ վաճառականութեամբ պարապել՝ բայց վաճառակութեամբ պարապելով՝ բարձի թողի չարաւ ուսումն — սորամէն սկսաւ նախ Նախիջևանայ անձնակրթութեան նոր ասպարէզն: Դեռ ևս աշակերտութեան ժամանակն, երբ Սատամեան վարժապետը իւր աշակերտաց ձեռամբ հանդիսացուց Աւարայրւոյ աշխարհահռչակ պատերազմի տեսարանը, հանգուցեալ Կարապետը ունէր այն հանդիսի մէջ Քաջիկ Վարդանայ գերը: Եւ յիրաւի որ նորա հոգին զգեցեալ էր ի մտնկութենէ, և մինչև վերջն իւր կեանքն զոհ էր դնում ողջակէզ ի սեղան սիրոյ ազգի, ունելով իւր նախնեաց բնիկ ազգասիրութիւնն և իւր հօր հեզութիւնն, առաւել նախընտիր կ'համարէր իւր նիւթապէս փաստելին, քան թէ այլոց բարոյապէս փաստելին:

Աղա Մարգար Հայրապետեանի վերջին գերդաս-

տանական գործը այն եղաւ, որ կամեցաւ իւր անդրանիկ որդւոյն— Կարապետին ամուսնութիւնն տեսնել և ընտրեց իւր և իւր խոհեմ տիկնոջ հաճութեամբ ոսկերիչ (խուլաւմճի) Ստեփանի երկրորդ դուստրն, օրիորդ Բերսաբէն, որ իւր ժամանակն, ամենքի վկայութեամբ քաղաքի մէջ ամենագեղեցիկն էր համարուած. և այդ պատկը հանդիսապէս կատարեց, իւր ժամանակը երեւի և հռչակաւոր Գաբրիէլ քահանայն Պաշկանեաւ. այս պատահեցաւ 1842 թուին, սուրբ Լուսաւորիյ մայր եկեղեցւոյ մէջ:

Երբ աղա Մարգարն այս գերդաստանական մեծ պարտքն ևս կատարեց և հասուց, այնուհետեւ իսպառ թողուց իւր առևտրական գործոց վարչութիւնը իւր անդրանիկ որդու Կարապետի ձեռք և ինքը իւր կեանքը բոլորովին տեառնագրեց հասարակութեան և քաղաքական գործոց՝ և բարեպաշտ վարուք, բարի անուան արժանացեալ՝ բարի մահուամբ ելաւ այս երկրաւոր կեանքէս, և 1855 թաղուեցաւ Սուրբ Նիկողայոս եկեղեցւոյ բակումն՝ յետոյ ժամանակաց սորա շիրիմի վերայ ճապարակապիս գրեց նոյն տէր Գաբրիէլ քահանայն:

Միայն ճոխութիւնը չէր, որ այս Մարգարեան Կարապետին վաղըաջ արժանացոյց հասարակաց պատուադիր աղա յորջորջմունքին՝ բազմադիմի ազգօգուտ գործք, ինչ որ սա գեռ ևս իր հօր կենդանութեան ժամանակն, թէ և միշտ հօր անուամբ կատարուած էր, բայց ամենեցուն յայտնի էր, որ ինքն էր յօժարամիտ կատարողն, բարերարեալ և երախտագէտ ժողովրդեան բերնէն բռնի քարշեցին այս խոստովանութիւնն. չէր եղած գեռ ևս օրինակ այսպիսի, որ այսքան դեռուութեամբ մատաղատունկ հասակի մէջ, որ ոք և իցէ Նոր-Նախիջևանայ մէջ ստացած

լինի այդ անունն՝ Նոր-Նախիջևանայ կասեմ, որ ծերոց պատիւն միշտ եղել է և կայ, և ուր ծերք իրաւի գիտեն իւրեանց պատիւն պահել ըստ արժանւոյն: Անդրանիկ ծնունդը աղա Կարապետի, վաղաթառամ ծաղկանց նման զնացին հետզհետէ՝ բայց անհնար էր, թէ այսպիսի նախնեաց յետնորդն և այսպիսի բարեպաշտ ծնողած զաւակն մնայ անզաւակ՝ նորա տունն բարգաւաճեցաւ զաւակօք՝ երեք որդւովք և երեք դստերօք՝ որք միշտ բոլորեալ էին շուրջ զըսեղանոյն ըստ օրհնութեան Սաղմոսերգուն:

Քառասուն և չորս ամաց էր աղա Կարապետն, որ 1860 թուին հասարակաց բուէարկութեամբ ընտրուեցաւ Քաղաքապետիս*): Սա համարձակ կարող էր ասել, ինչպէս երբեմն ասել էր մարգարէն Դաւիթ, «Փոքր էի յեղբարս իմ և կրտսեր ՚ի տան հօր իմոյ, արածէի զխաշինս հօր իմոյ՝ եղբարք իմ մեծամեծք և գեղեցիկք, ոչ հաճեցաւ ընդ նոսա Աստուած՝ այլ զիս էառ ՚ի հօտէ խաշանց հօր իմոյ»: Եւ յիրաւի, որ սորա ընտրութեան ժամանակ լսելի եղև ձայնն Աստուծոյ ՚ի ձայն բազմութեան, որոնք միաշունչ և միահոգի խնդրեցին նորան և չը փոշմանեցան: Սա իւր դրօշակի վերայ առ անգամ մի զրել էր այս մի քանի խօսքերն. «Ճշմարտութիւն և արդարութիւն հայրենա-, սիրութիւն, և եղբայրսիրութիւն ներողամտութիւն և ազգի զէպի լուսաւորութիւն անխարդախ առաջնորդութիւն»:

Այս երիտասարդ քաղաքապետին, որի նմանը մինչև այն օր չէր եղած Նոր-Նախիջևանի տարեգրութեանց մէջ, այն՝ որ իւր մայրենի քաղաքն, և իւր

*) 1857-ից մինչև 1860-թիւն աղա Կարապետը ընտրուած էր օգնական Քաղաքապետիս՝ ուրեմն սորա պաշտօնավարութիւնը, այն ժամանակի համար, շատ կանուխ պէտք է համարել՝ ըստ որում, այդ հասակում գեռ ևս լուծած չէր, որ մի ալ ոք ընտրուած լինէր Քաղաքապետիս:

համագգային հասարակութիւնն այնպէս մտերիմ եռանդեամբ սիրում էր, ինչպէս որ սիրում էր իր գերդաստանն. քաղաքի բարեբաստութեան համար այնպէս ճիգն դնում էր, ինչպէս իւր սեպհական տան բարեբաստութեան համար. քաղաքի սլայծառութեան համար և քաղաքացեաց կրթութեան համար այնպէս կ'հոգար ինչպէս որ իւր զաւակաց, որդւոց և դստերաց հրահանգութեան համար, առանց վատերուն և ազգազաւ խարդախներուն կշտամբելու..... Իրան շրջապատեց անարատ և ամբիժ նորաբողբոջ ընկերներով, և ձեռք ձեռքի տուած՝ այնպէս սկսաւ քաղաքի երջանկութիւնն առաջ տանել, որ այնուհետեւ քաղաքացեաց հարկաւոր չէր խրատ կամ կանոն՝ բաւական էր, թէ միայն նորա օրինակը իւրեանց ուղեցոյց դնէին: Թէև տեսնում էր, որ հին աստուծոյ երկրպագութիւն խեթիւ էին մտիկ անում նորա յառաջագիմութեանց՝ բայց նա, որպէս թէ չտեսնելով, զանազան ձևերով և նորագիւտ հնարներով ճանապարհ էր բաց անում այն մատաղաւորց գիտնականաց ասպարիզի համար, որ եւրոպացոց ճեմարանների և համալսարանների մէջ իւրեանց հոգիքն լուսաւորելով՝ գալիս էին իւրեանց աշխատանքն ունիւրել ազգի օգտին և հասարակաց երջանկութեան:

Սոցա մէջէն որոշելով Տէր-Փաբրիէլ Պատկանեանի աշակերտ Միքայէլ Նալպանտեան ազգասէր պատանին, ամենայն հնարք ի գործ դրեց, որ ուղարկէ նորա Հնդկաստան, ուր յեօթանասուն և ութսուն ամաց յետէ կային հրիտակը, արդէն մոռացութեան փոշւով ծածկած և այն անձնադիր հայրենասիրի ձեռքով գտաւ հնարք, որ այն Նախիջևանայ համար „պարտէզ փակեալ“ և „աղբիւր կնքեալ“ եղած գանձէն, տարէց տարի գայ մտանէ ի գանձարան քաղա-

քին..... ռուբլի, որոնց հարկաւորութիւն ունէին այն քաղաքի նորահաս մանկանց և օրիորդաց կրթութիւնն և դաստիարակութիւնն: Առանձին խնամք և գութ սկսաւ ունենալ հասարակաց մեծ ուսումնարանի բարգաւաճութեան, դաստիարակաց կենցաղավարութեան և դաստիարակելոց յառաջագիմութեան համար՝ ռոճիկներն ապահովելով, ապահովեալն պտղաբեր առնելով, արժանաւորաց վարձն անաչառ հատուցանելով և յիւր կողմանէ ծածուկ իւրաքանչիւրոց տրիտուրն առատաձեռնելով՝ ընդարձակ ճանապարհ հորդեց յետագայ սերնդեան բարւոք կրթութեան համար:

Նոյն հայրախնամ գթութիւնն ունեցաւ օրիորդաց վարժարանի վերայ, որ սորա քաղաքազիտութեան ժամանակ և սորա առանձին հոգատարութեամբ հիմնուեցաւ, հաստատուեցաւ և կեանք ստացաւ: Այնպէս քաղաքական վարչութեան ծանր լուծը իւր ուսոց վերայ ունենալով՝ մանկանց և օրիորդաց կրթութիւնն ևս իւր անձին այնպիսի պարտք կ'համարէր, որ նոցա զարգացման համար ոչ ինչ գոհ չէր յօժար խնայիլ միայն թէ այդ գոհը լինէր յօգուտ իւր ազգին, իւր եկեղեցւոյն և իւր քաղաքին:

Ըստ չարաբաստիկ ճակատագրի ազգիս, այնպիսի խառնակ ժամանակ էր աղա Կարապետ Հայրապետեանի քաղաքազիտութեան միջոցն, որ յաւուրց հայրապետութեան հանգուցեալ սրբազան Կաթողիկոսին Ներսիսի մնացած եկեղեցական հաշւոց և առաջնորդաց խռովութեան բոցն, կողմնակի հողմոց շնչմամբ, աւելի արծարծեալ բորբոքեցաւ մինչև այն աստիճան, որ 1847 թուէն սկսեալ տեւեց մինչ 'ի 1857 ամն, այսինքն մինչև ի մահն Ներսիսի և կրկնապատկեալ ուժով շարունակեց մինչև ի վախճան վեցամեայ կաթողիկոսութեան Մատթէոսի, (որում աղա Կարապետն

Հայրապետեան համարեալ էր հարազատ որդի սիրելի վասն ազգասիրութեան) և զկնի նորա ևս մինչև ի 1867 թիւն, երբ եկաւ Նոր-Նախիջկան քաղաքին յայցելութիւն Վեհափառ Սրբազան Հայրապետն Գէորգ, որ մեծին Աղէքսանդրի նման այդ անլուծանելի Գորգեան հանգոյցն լուծեց:

Այս տեղ երեւցաւ նորա վերայ այն ազգասիրական զիւցազնական ոգին, որով յամենայն կեանս իւր էր վառեալ հասարակութեան տառապեալ մարմինն՝ կուսակցութեան բռնութեամբ զէշազէշ պատառոտվում էր. Վարդանայ զերն ի մանկութեան ստանձնողն՝ արդէն ունէր իւր հանգէպ ամենայն արհաւիրքն, ինչ որ ունէր երբեմն և նորա հախազադափառն, ծածուկ մանր մուսր Վասակներ, տէր Զանգակներ և տիրացու Արմաւներ, քաղաքին և ոգորմելի հասարակութեան զլիսին ամենայն դարանակալութիւնն և խարդաւանութիւնն կտրկտի նման թափեցնում էին. սա իւր ուխտապահ արդարակորով ընկերօք ամենայն ծածուկ և յայտնի նետից նշուակ լինելով, միայն ազգի խոյտառակութիւնն էր ծածկել ջանք դրնում, քաղաքակցիաց երկրապառակութիւնն վերջացնել վերցնել ճգնում, և հին անցքերն մոռացօնս մատնելով՝ նոր գաղափարաց տարածելն դուն գործում, բարւոք համարում իւր հակառակորդաց կրշտամբանաց դէմ խուլ ձեանալ և նախանձաբէզ վրէպ կարծիօք զառածելոց ամբաստանութեանց դէմ բաղցր բանիւք այն առարկութիւնն ճմլել և մատընցոյց լինել ազգի կարեաց լայն ասպարիզին, ուր ամենայն ոչ կտրէ առաքինանալ: Անօգուտ էր համարում այլոց սխալն յանդիմանելն իսկ՝ բաւական համարելով և այն բարի խրատն, ինչ նորա թերութենէն և թիւրութենէն պիտի յաջողէր քաղել, որ նոյն օրինակ

զառածմանց մէջ չ'խոտորի: Թէպէտ նորա երկրամասնայ քաղաքազլխութիւնն նորա նախորդաց բազմաց դէմ աշխարհագոյժ բողոք էր, որ անբաւբառ և անմոռնչ կաղաղակէր, թէ որք յառաջ քան զիս էին..... և այլն, բայց նա իւր համար մէկօրանժխտելի օրէնք էր հաստատել, որ անցելոց ժամանակաց զարշահուութիւնն որքան կարէ, այնքան խնամքով ծածկէ, որ նորոց ծծած պարզ օգն չապականուի: Եւ այս իսկ անձնազոհութիւնն պատճառ եղաւ, որ նա անձնական տկարութեամբ չ'կարողացաւ երկարատե ֆալ այն իշխանութեան մէջ, որ արդէն նորամով փառաւորուել էր և իւր արդիւնքն երախտապարզ և առաւելութեամբ ցոյց կուտար.....:

Տարածամ լուեցաւ, որ Նախիջկանայ ազգասէր և հայրենասէր հաճատակն խոցուել է ներքին կենախուզ խօթութենէ, որ նորան բռնադատեց թողուլ հասարակութեան խնամարկութեան ասպարէզն և ուշ դարձուցանել իւր քայքայեալ առողջութեան վերայ: 1867 թուին հրաժարուեցաւ քաղաքազլխութեան պաշտօնէն և երախտադէտ ազգն և հասարակութիւնն այն ժամանակ իսկ ողբաց իւր որբութիւնն, որ նոցա հայրն՝ Հայրապետեանց տան հաճապեան մեկուսացաւ իւր տան անկիւնն և գլորուեցաւ ի մահիճս ցաւոց, ուր և էարբ զբաժակն մահու, զոր ի ձեռին ունէր յօրէն յայնմանէ, երբ իւր անձն զոհեց ի ծառայութիւն քաղաքին և հասարակութեան:

Ուր էր թափանցել նորա երկկամանց մէջ սլաք անբուժելի հիւանդութեան՝ ոչ մարդկային հնար մարթացաւ օգնել և ոչ վերնախնամ զթութիւն երկնից կամեցաւ հասնիլ ի նպաստ՝ բանգի կամք էր յաւիտենական տնտեսութեան ցոյց տալ թէ՛ որպէս մէկ մարդ կարող է կործանել մէկ քաղաք կամ մէկ

հասարակութիւն, կամ մէկ ժողովուրդ, հոյնալէս և մէկ մարդ կարող է յոտին կանգնել մէկ ազգ, մէկ բազմութիւն, մէկ աշխարհ. և ինչպէս ամենախնամ տեսչութիւնն, երբ կ'կամենայ մէկ ազգի մէջ բարգաւաճեցնել յառաջագիւծութիւն, երջանկութիւն, կը յարուցանէ մէկ այնպիսի մարդ, որ կ'դառնայ նորա ձեռնին անօթ ընտիր և նա 'ի քարանց կսկսի արտաքըս հրաւիրել որդիս Աբրահամու՝ հոյնալէս և երբ կամենայ մէկ երկրի վերայ իւր անտես գաւազանի հարուածն ծանրացնել, նորա մէջէն կամաց կամաց կ'բառնայ դայր հզօր և զկին զօրաւոր, և յետոյ ինքն իրան կերևի, որ արդէն պակասել է և զօրութիւն հացի, և զօրութիւն գինւոյ:

Այս՝ նախախնամութեան ձեռքի պիտոյացուցեալ ականաւոր անձանց մէկն էր և աղա Կարապետ Նալբանդեան, որ մինչև յետին շնչոյ տուր և առն խղճալի քաղաքի և հասարակութեան ցաւոց դարման կ'խնդրէր՝ փոխանակ իւր անդարմանելի ցաւոց ապաքինութիւն որոնելու, և իւր կենաց վերջին աւուրց մխիթարութիւն այն եղաւ, որ իւր անդրանիկ դուռտն Մարիամ 1873 թուին հարմնացնելով մի պատւական երիտասարդի՝ Մկրտիչ Սիմէօնեան Ալաճալեանին, ասես թէ մի կերպ մխիթարութիւն ստացաւ նախախնամութենէն, և անդորր հոգւով, հանգիստ խղճմտանքով և լիայոյս հաւատով ազգի ապագայ երջանկութեան, կնքեց իւր բազմարդիւն կեանքը, յորմէ և ոչ մէկ վայրկեան ունէր խորած և յօգտէ հասարակաց խնայած:

1873 թուի Յունուարի 30-ին վախճանեալ, մեծահանդէս յուղարկաւորութեամբ թաղեցաւ իւր հօր

և պապու մօտ սուրբ Նիկողայոսի գերեզմանատան*):

Կուզան աւուրք, որ երախտագէտ ազգն անկեղծ սրտիւ կ' յօտենայ սորա գերեզմանին տարափել իւր շնորհակալեաց և գոհութեան արտասուքն, երբ արդէն նորա հողանալի մնացորդք չեն լինիլ. բայց նորա յիշատակն զարգարուն և ոսկեղօծ տառիւք գրուի վիմի վերայ, չի հաւասարիլ այն արձանագրին, ինչ որ ժամանակաւ պիտի նորա առաքինութեանց յիշատակն խորագոյն փորագրէ բազմաց սրտից վերայ երկաթի գրչաւ հառաչանաց և արտասուատուր մըով ափսոսանաց:

Ըստ ամենայնի նուիրեալ էր իւր անձը պայծառութեան քաղաքի, և ոչ մի մասը նորա մնաց գուրկ յայցելութենէ աղա Կարապետի՝ թէ ի կենդանութեան իւր հօր՝ աղա Մարգարի, և թէ զկնի վախճանի նորա: Ի բազում ամաց հետէ մեծաշէն սուրբ եկեղեցին յանուն վերափոխման Աստուածածնի կայր առանց զանգակատան: Շինութիւն այս եկեղեցւոյ և հաշիւ ծախուց նորա եղև համարեալ թէ պատճառ այն ամենայն խռովութեանց, յորոց ծագեցան բազմամեայ անհանգստութիւնք Սրբազան Հայրապետին Ներսիսի ընդ ամենայն ժամանակս առաջնորդութեան նորա վիճակին Նախիջևանայ և Բեսսարաբիոյ:

Յորժամ Սրբազան Արհին Ներսէս, որ Կայսերական հրաւիրանօք թողել էր 'ի 1828 թուին իւր բնիկ առաջնորդութեան վիճակն, զթեմն Վրաստանեայց

*) Մի տարիից յետոյ, 1874-ին յունուարի 30-ին կատարելով նորա մահուան տարեդարձը, գիտնական և երեկի քարոզիչ Գրիգոր Եպիսկոպոսն Աղափրեանց կարգաց մի դամբանական ճառ, որ յօդուածիս վերջը գրինք, որ խոր տպաւորութիւն արաւ ժողովրդի վրայ: Եւ յերաւի, որ այս դամբանականը ըստ իւր սեռին, երեկի ճառ է, ոչինչով պակաս տղազգի երեկի քարոզչաց գրուածքէն:

(և որպէս ասացաւ) յամսեանն օգոստոսի անցանելով Նոր-Նախիջևանայ վրայէն, գնացել էր Քիշնև, և զկնի երեք ամ անդ մնալոյն, Կայսերական հրամանաւ 'ի 1831 ամի ընկալաւ հրաման մնալ անդ անուամբ Թեմակալ Առաջնորդի Նախիջևանայ և Բեսսարաբիոյ. յամսեանն Յուլիսի նոյն ամի կոչեաց զԳաբրիէլ սարկաւազ Պատկանեան առ ինքն, զի նա զՔիշնևի Հայոց Հոգևոր Կառավարութիւնն փոխէ 'ի Նախիջևանայ և 'ի Բեսսարաբիոյ Հայոց Հոգևոր Կոնսիստորեայ, որ և կատարեաց ըստ հրամանի նորա՝ և 'ի 1832 թ. ձեռնադրեալ քահանայ՝ դարձաւ 'ի Նոր-Նախիջևան վասն քահանայագործութեան և Հոգևոր Կառավարութեան Նոր-Նախիջևանի քարտուղարութեան և բարեկարգչութեան: Ընդ նմին Սրբազան Արհիմեքսիտ հրամայեալ էր Հոգևոր Կառավարութեան Նոր-Նախիջևանայ առնուլ յեկեղեցեաց զհաշիւս այնոցիկ ամաց, որը դեռ չէին տուեալ: 'ի 1832 թուին Հոգևոր Կառավարութիւնն սկիզբն արաւ հաշուատեսութեան և գտաւ, որ 1815 ամէ սկսեալ ելից և մտից մատեանների մէջ չ'կար և ոչ տող մի գրած ել և մուտ, ոչ 'ի վեց եկեղեցիս քաղաքի, ոչ 'ի սուրբ Խաչն և ոչ 'ի հինգ զիւղօրէս: Անդամբ Հոգևոր Կառավարութեան, որը հակամէտ էին զամենայն ինչ անգիր պահել, յանձնեցին Գաբրիէլ քահանային, զի նա ինքն կատարեսցէ զհրաման Առաջնորդին, պատճառելով թէ՛ նորա երկնչին 'ի ժողովրդենէ յարուցանել այնպիսի խնդիր:

Գաբրիէլ քահանայ Պատկանեանն մնաց իսպառ միայնակ, և Սրբազան Ներսէս սկսաւ ստիպողական հրամանօք նեղել զՀոգևոր Կառավարութիւնն: Յանհաւրինս մտեալ Գաբրիէլ քահանան գնաց խորհրդակցել ընդ իշխանաց, որը չէին աղտեղուած եկեղեցական հաշուօք, յորոց միջի կայր և աղա Մարգարն Հայրա-

պետեան: Յետ բազում խորհելոյն՝ հաստատեցին 'ի միջի իւրեանց, զի Տէր-Գաբրիէլ Պատկանեանն սկիզբն արասցէ հաշուապահանջութեան 'ի Սուրբ Նիկողայոս եկեղեցւոյ, որոյ հաշիւք էին ի ձեռս Մարտիրոս աղայի Խոճայեանց:

Տէր-Գաբրիէլն խորհրդով աղա Մարգարայ ծանոյց վերոյիշեալ Մարտիրոս աղային, թէ հրաման է 'ի Սրբազան Առաջնորդէն Ներսիսէ առնուլ զհաշիւս եկեղեցեաց, և արժան համարի սկսանել 'ի Սուրբ Նիկողայոսէ, վասն որոյ և խնդրէ, զի նա ժամանակ յատկացնէ: Տէր-Գաբրիէլն իմացում տուեց աղա Մարգարին և միասին գնացին Սուրբ Նիկողայոս եկեղեցի, ուր և Մարտիրոս Խոճայեանն եկաւ: Երեսփոխան Ռաֆայելէն պահանջեցին ելից և մտից մատեանքն, և նա բերեց Ատեան:

1815-ին հանգուցեալ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսն Գալլափերեան բաժնել էր իւրաքանչիւր եկեղեցիքն երկու մատեան իւրով ստորագրութեամբ վաւերացուցեալ և կնքովն ժապաւինեալ, բայց չ'կար ինչ մէջը գրած՝ այլ այնպէս անարատ մնացել էր:

Հարցուցին Մարտիրոս աղային թէ՛ եկեղեցին ունի՞ փող և ռքան:

Մարտիրոս աղան պատասխանեց թէ՛ եկեղեցւոյ փողն կ'լինի 8000 ռուբլի թղթադրամ և իմ մօտ է:

Աղա Մարգարն հարցուց. եթէ այդ 8000 ռ. դրամագլուխ շինենք և այս մտից մատեանի մէջ գրենք՝ դու ևս կ'ստորագրե՞ս:

Մարտիրոս աղան պատասխանեց՝ ինչ պատճառաւ պիտի չստորագրեմ, ոչ ապաքէն եկեղեցւոյ փողն է՝ միթէ ևս եկեղեցւոյ որդի չեմ, միթէ ես եկեղեցւոյ փողն պիտի ուտեմ:

Տէր-Գաբրիէլն ասաց՝ աղա Մարգար և աղա Մարտիրոս, որովհետև եկեղեցւոյ մատեանի մէջ գրած գրամագլուխն պիտի լինի անմերձենալի, գուցէ հարկաւոր լինի եկեղեցւոյ վերայ միսեղ և, որ առանց Առաջնորդի անօրէնութեան չէ հնար, վասն որոյ այդ 8000-էն քո մօտ 4000-ը մնայ աւանդ, միայն 4000 զրենք:

Երկուքն ևս շնորհակալ եղան, որովհետև կարծում էին թէ՝ Տէր-Գաբրիէլն պիտի ասէ. «միթէ՞ տոյքան տարի, 1815-էն մինչև 1832-ը այս հարուստ եկեղեցին միայն այսքան ունի»: Այն ժամանակ առաւ Տէր-Գաբրիէլն զրեց միայն 2000 ուրբի, իսկ միւս 6000-ը թողեց, որ եկեղեցին փողի կարօտութիւն չունենայ: Յետ այնորիկ Մարտիրոս աղան հրաւիրեց նոցա իւր տուն. աղա Մարգարն հրաժարուեցաւ, թէ զործ ունիմ, իսկ Տէր-Գաբրիէլն ընդունեց հրաւերն:

Նոյն երեկոյին, երբ Տէր-Գաբրիէլն գնաց աղա Մարգարի տուն, աղա Մարգարն պատմեց թէ՝ Սուրբ Նիկողայոսէն յետ դառնալու ժամանակն պատահեցաւ Սուրբ Լուսաւորչի երեսփոխանն՝ Կարապետ աղա Քայեալեանն, որ էր քենակալ Մարտիրոս աղային, և երբ իմացաւ հաշուատեսութեան հանգամանքն, ուրախացաւ և ասաց թէ՝ վաղիւն եկէք Լուսաւորիչ և իմ հաշիւն ևս տեսէք:

Այսպէս, աղա Մարգարի ներկայութիւնն ունեցաւ այն օգուտն որ, որովհետև Ներսիսի համբաւն սփռեալ, ահու սարսուռ էին հաշուատեսութեան աղազաւ, իսկ նա հասկացուց բանի որպիսութիւնն, ամենեքեան միամտուեցան և ապահով հաշիւ տուին: Միայն Աստուածածնայ եկեղեցւոյ հաշիւն չ'տուին, և այս պատճառաւ ծագեցաւ խռովութիւն և զանգակատան շինութիւնն մնաց, և Ներսիսի ուղարկած հաշուա-

տեսն Թադէոս վարդապետն Բէկնազարեան, որ յետոյ եղաւ Առաջնորդ Պարսկաստանի և Հնդկաստանի՝ քանի ամ վայրավատին նստելով և մինչև 15000 ուրբի մսխելով, հաշիւն որպէս թէ վերջացուց: Յետ երթալոյ Թադէոս վարդապետի՝ աղա Կարապետն, հաճութեանմբ իւր հօրը նախընթաց լինելով՝ շինեց ժողովրդեան հետ այն մեծաշէն զանգակատունն, որ զարդ է քաղաքի, որովհետև ունէր մէկ առանձին ջերմեռանդութիւն կրօնի, իւր բնիկ ազատամատուցիւնն միշտ բարեպաշտ զգացման հետ 'ի մի ձուլելով և այլոց բարի օրինակ դառնալով:

1828 թուին, դեռ մեծ վարժատունը չէր լրացած շինութեամբ, որ օգոստոսի ամսին եկաւ Նոր-Նախիջևան, Կայսերական հրաւիրանօք, Ներսէս արքեպիսկոպոսն, որ քանի օր մնաց Սաչատուր աղա Խռամաճեանի տանն, ուր և ծանօթացաւ ժամանակի մեծատանց հետ:

Որովհետև Սրբազանն Ներսէս իւր առաջին գալստեան ժամանակն չէր տեսել աղա Մարգար-Հայրապետեանի, յատկապէս խօսեցաւ նորա հետ, հարց ու փորձ արաւ նորա որպիսութեան, և երբ իմացաւ, որ նա իւր որդիքն դեռ տուած չէ վարժատուն, կամեցաւ տեսնել նոցա և աղա Մարգարն՝ բերեց նոյն երեկոյ իւր անդրանիկ Կարապետն: Սրբազանն Ներսէս, նայելով այս մանկան արտաքին շնորհացն, գուշակեց գնեքքին բանքարս նորա, օրհնեց և մարգարէացաւ. «յաւ մարդ կ'դառնայ ոչ այնքան հարստութեանբ, որքան հայրենասիրութեամբ, և ազգասիրութեամբ բարի անուն կ'ստանայ»: Եւ յերաւի այդպէս եղաւ, որ նա հօրէն որչափ հարստութիւն ստացաւ՝ ոչ միայն բազմապատկեց, այլ և հայրենասիրութեամբ և ազգասիրութեամբ գերազանցեց բան

զբազումս, որք միանգամ իւր ժամանակն կային:

1845 թուին Դեկտեմբերի տասին, երբ արդէն ընտրեալն 'ի կաթողիկոսութիւն Սրբազան Հայրապետն Ներսէս, երկրորդ անգամ եկաւ Նոր-Նախիջևան և թագաւորավայել շքով ընկալեալ եղև հասարակութեանէն և բոլոր քաղաքի մեծ և փոքր բնակիչներէն, բազմութեան մէջ Լուսաւորյի եկեղեցումն տեսնելով աղա Մարգարիկ և նորա որդուն Կարապետին՝ ժպտաց, և երբ Վեհափառ Հիւրին տուն տարին, որ պատրաստուած էր նորա համար ժամանակաւոր վեհարան, Սրբազան Արհիապետն ասաց աղա Մարգարին, երբ սա մօտեցաւ նորա աջը համբուրելու, ,,Հայրապետեան աղա Մարգար, Աստուած վիճակեց, որ ես ևս եղայ Հայրապետացու, և եթէ Աստուծոյ կամքն լինի և Յովսէփայ նման ճանապարհին չը մեռնի՝ կ'լինիմ Հայրապետ. և դու ինչ միտքի ես, դու դարձեալ պիտի մնաս Հայրապետեան, թէ պիտի փոխես մականունդ: Աղա Մարգարն պատասխանեց, ,,Ծնել եմ Հայրապետեան և յոյս ունիմ որ պիտի մեռնիմ Հայրապետեան: Սրբազանն Ներսէս հառաչեց և ասաց, ,,Մահն ամենուս համար է. բայց ես յոյս ունիմ, որ դու այնպէս Հայրապետեան չ'մեռնիս, ինչպէս Հայրապետեան 'ի ժամանակի ծննդեանդ էիր. քու մահն երջանիկ մահ պիտի լինի, որովհետեւ քու որդին, որ լսել եմ, թէ նոր պտակուել է, պիտի ոչ քու անունը, այլ բոլոր Հայրապետեանց անունը անմահացն:՝

Զկնի այսքան սիրալրական բանից, Սրբազանն Ներսէս, իւր հայրապետութեան ժամանակն չունեցաւ ժամանակ, գուցէ և կամք իսկ աղա Մարգար Հայրապետեանին կոնդակ մի գրել, և յանցանքն էր կիսով չափ աղա Մարգարին, որ տեսնելով թէ սրբազան հրաւիրեալն 'ի հայրապետութիւն համայն աղ-

ղի սկսաւ ոմանց կամաց աւելի հպատակիլ 'ի փեսանմեղաց, ոչ միայն այնուհետեւ նստաւ սգաւոր իւր տան մէջ և չ'գնաց յուղի արկանել զնա, այլ մէկ նամակաւ չ'շնորհաւորեց նորա օծումն 'ի Հայրապետութիւն: Այլ այս պակասութիւնքն լցուց նորա անդրանիկն աղա Կարապետն, և այն՝ առանց իւր հօր կենցաղադիտութեան ընդգէմ շարժելոյ, որովհետեւ Սրբազան Հայրապետն Մատթէոս, գոլով 'ի հեռուստ Օսմանեան տէրութենէն եկեալ, միայն լսելով աղա Կարապետի ազգասիրութիւնն և հայրենասիրութիւնն՝ արել էր նորան որդեգիր իւր հայրութեան և Սուրբ Էջմիածնի Ծնողութեան, և այն ժամանակներն, որ բազումը ցանկանում էին զանտգան մեծազին նուէրներով նորա սիրան գրաւել ու մինչ այն անաչառ Հայրապետն արծաթն և ոսկին արհամարանօք յետ կ'դարձուցանէր, պատասխանուող անգամ արժանի չը համարելով գնուիրաբերան, ինքն երաց իւր հայրապետական կոնդակաւ գդուռն բանակցութեան ընդ աղա Կարապետին, շնորհաւորելով նմա գնոր կոչումն բաղաբազլութեան նորա, և օրհնելով զնա և բաջալերելով, որ նա, որպէս սկսել է հանդիսանալ հայրենասիրական պայքարի մէջ առաքինութեամբ և արդարակորով պարկեշտութեամբ, մինչև վերջն մշտնջենաւորապէս:

Եւ նա որպէս հարազատ որդի Սուրբ Էջմիածնի և արժանաւոր կրող Հայրապետական մականունան, իւր սրտեռանդն մտերմութեամբ Հայրապետական Աթոռոյն և բոլոր համազգային գործոց, միշտ արդարացնում էր այն երջանկայիշատակ Հայրապետի յոյսն և ակնկալութիւնն՝ վասն որոյ և Սրբազան Հայրապետն Մատթէոս ստէպ կրկնում էր իւր կոնդակաց մէջ Ներսիսի Սրբազան Հայրապետի օրհնութիւնն, որ

դառել էր սրինգ նախախնամութեան՝ և ոչ հայելով յայն, որ նա հակամէտ էր առ ոմանս յոսոխաց սորա, առանց կուսակցական ախտակրութեան գրում էր առ նա վասն սորա, որ ծեր արծիւն չափազանց խիզախ չի վարուի առ ձագն արծւոյ, որպէս կոչէր նա զսա առ անգամ մի հոգեկիր Սրբազանն Ներսէս. և Սրբազան Հայրապետն Մատթէոս, երբ կամենում էր առաքել գլխաւորունի Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսն 'ի Նոր-Նախիջևան վասն եկեղեցական հաշուոց վերահասութեան, բերանացի պատուիրեալ էր նմա ասել, «որ նա հոգւով նայում է 'ի վերուստ 'ի սխրալի գործս ազգասիրութեան դեռաւորաց ազա Կարապետի և յոյս ունի, որ ինչ ինքն մարդկօրէն սխալմամբ արել է՝ նա հոգեշարժ հայրենասիրութեամբ իւրով պիտի ուղղէ, որ Աստուծոյ տունն վերստին տուն աղօթից դառնայ»:

Եթէ Սրբազան Հայրապետն Մատթէոս 'ի վերջին ժամանակս կենաց Ներսիսի հանդիպած լինէր նմա՝ անշուշտ պիտի կարծիք անէինք, թէ Ներսէս երես առ երես, որպէս կտակ աւանդել էր Մատթէոսին այնպէս վարուել, որպէս նա յամենայն կեանս իւր, մինչև 'ի վերջին տուրևառ շնչոյն վարուեցաւ ընդ ազա Կարապետին, որպէս թէ Ներսէս պատուիրած լինէր Մատթէոսին, թէ «ես քսու և մարդելոյց կեղծութեամբ ընդ իմ քանակս հրապուրանօք շեղեալ 'ի ճշմարտութենէ և հպատակեալ ազդեցութեան զայն, ըստ արարչի մտաց ազօտացուցիչ բարկութեան, 'ի վերայ Մատթէոս Արքեպիսկոպոսի և որդեգրի նորա Միքայէլ, Նալպանտեանի և միջնորդի շաղկապի նոցա, ընդդէմ իմոյ համոզման և ընդդէմ թելադրութեան խոհականին՝ սայթաքեցայ, վրիպեցայ, և որ 'ի մանկութենէ սովոր էի իշխել, զսանձ կամացս ետու

անհատարիմ ձեռաց. վասն որոյ դու, որ պիտի նըստիս յայն աթոռ, ուստի ես եյեալ գնում եմ առաջի այն աթոռոյ յորմէ սարսին և սանդարամեաք՝ ջանս և գուն գործէ իմ թիւրութիւնս և թեթութիւնս, ուղղել՝ մի թոյլ տար, որ այն գանձանակն, ուր և այլքն երկու լումայ է ձգել և որոյ հանդէպն 'ի յաւիտենից կար և կայ և պիտի լինի կանգնած անվաղձան և աներբ գանձապետն Յիսառ, լինի նիւթ կրկնակապէն կաշառածութեան, քանզի հոգւով տեսնում եմ, որ այն գանձանակն կայ 'ի գլորումն և 'ի կանգնումն բազմաց 'ի մէջ Իսրայէլի և 'ի Նշան հակառակութեան, և որոց պատճառաւ ընդ անձն քո խի անցցէ սուր. զօրացիր դարձուցանել զայն 'ի տեղի իւր, և յանձնել այնպիսի գանձաւորի, որ ունենայ զերկիւղ և զսէր անսկզբնական Գանձապետին, որով և ոսկերք իմ անդորր գտցեն ի հողախշտի յաւիտենական բնակարանի իմում, քանզի յամենայն բնիւնք տոգորեալ են արտասուօք որբոց, և այրեաց, և ես տեսնում եմ, որ չեն արդէն ի ձեռս այնպիսեաց, որք յաջողեն յարգել, այլ այնպիսեաց, որք ասեն ի սրտի իւրեանց տէր իմ յամէ զգալ, և սկսանին ուտել և ըմպել և արբենալ ընդ ծառայս և ընդ աղախնեայս»։ Եւ յիրաւի Մատթէոս Սրբազան Կաթողիկոսի այդ երեկի գործոց մէջ այդպէս էր ամենայն շարժմանց ձևն, որպէս թէ միշտ երևում էր նորան Ներսէս և աղաչում, որ նա իւր պարանոցէն հանէ այն շղթան, և նա կամենում էր զայն կատարել ի ձեռն ազա Կարապետի Հայրապետեան:

Նոյնպէս սրտեռանդ մտերմութեամբ ձեռնամուխ եղաւ Նիսիւթա գիւղի Սուրբ Կարապետի եկեղեցին և շրջապատ ուխտաւորաց սենեակներն նորոգել: Բայց

որովհետեւ աղա Կարապետն, իւր յարգելի հօր նման չունէր բնաւ սնափառութիւն, գտաւ այնպիսի հնար, որ այն իւր նախադասին հասաւ և այլոց բամբասանքէն ազատեց իւր գլուխը: Միայն մեր ազգը չէ այսպէս՝ ամենայն ազգաց մէջ ևս կայ նախանձ, յաշտանք, որ անդադար բերան բանալ կուտայ թէ իրաւամբ և թէ անիրաւ:

Գեռ ևս Աստուածածնի եկեղեցւոյ զանգակատան շինութեան ժամանակն էին սկսել աջ և ահեակ քաջքաշել, որով և ստուգուեցաւ այն առածն թէ «որ շինէ տուն ի հրապարակի՝ կամ մեծ առնէ զայն կամ փոքր»: Թէպէտ ոչ աղա Մարգարէն էր անծանօթ բարուց և բնաւորութեանց և իւր քաղաքակցաց և ոչ նորա հարազատ որդին աղա Կարապետն, բայց առաջին նուագին անփոյթ արարին, և զանգակատունն կանգնեցին, որովհետեւ, յիրաւի, արտասուելի էր այն եկեղեցւոյ կերպարանն և նախատինք բազմաց:

Բայց երբ բանն հասաւ Սուրբ Կարապետի շինութեան, աղա Կարապետն հրաւիրեց իւր անուանակից Կարապետ Տօնիկեանին, որ նա յանձն առնու աշխատանքն, իսկ ծախուց համար չ'մտածէ: Այս աշխատանքն ևս մեծ աշխատանք էր, վասն զի Նիսիւթա գիւղն Նախիջևան քաղաքէն երեսուն վերսթայ հեռի է, և ամեն նիւթ քաղաքէն պիտի երթայ՝ թէ քար, թէ աղիւս, թէ կիր, թէ փայտ, և անհնար է վերահասութիւնն այլում յանձնել, առանց նորա մեծակառոյց շինութիւնն և ծախքն ի վտանգ ձգելոյ:

Տօնիկեան Կարապետն ոչ 'ի ծախուցն փախաւ և ոչ յաշխատանացն, որովհետեւ աղա Կարապետ Հայրապետեանն կար նորա ետէն Արարեսեան յերին նման: Եկեղեցին ամենայն կերտուածովք շինուեցաւ՝ Կարա-

պետ Տօնիկեանն ստացաւ արժանաւոր գոհութիւն, իսկ աղա Կարապետն շատացաւ այնու, որ այն բարի խորհրդեան կարապետ եղաւ և իւր հօր օգնութեամբ իւր անուանակից Սրբոյ տաճարն կառուցաւ, և իւր բազմամեայ փափաքն լցաւ՝ առանց բամբասանաց առարկայ լինելու:

Նոյն բարեպաշտութեամբ շարժեալ, իւր քաղաքագլխութեան ժամանակ Սուրբ Խաչի տաճարն և վանականաց սենեակքն և վանահօր բնակարանն և լայնածաւալ սրահի ուխտաւորաց սենեակներն շինելու պատճառաւ, ըստ ամենայնի ծածուկ և յայտնի ծախուց ի պէտս շինութեան՝ թէ աղիւս և թէ կիր, և թէ մշակուց վարձ առատաձեռնելով, առանց պահանջելոյ, որ իւր անունն փառաւորուի, որովհետեւ գիտէր, որ բարի գործքն ինքն է իւր տրիտուր:

Այլ յառաջ քան զշինութիւն Սուրբ Խաչի, մրտածեց այն սուրբ Խաչի վաղեմի փառքն, պատիւն և պարծանքն վերադարձուցանել: Սուրբ Խաչի տեղն, յառաջ քան զհիմնարկութիւն Նոր-Նախիջևանայ, էր սեպհական կալուած մէկ խաղախաղգի մեծաւորի, որ զկնի գաղթականութեան Նոր Նախիջևանցւոց, գնել էր աղա Մանուէլ և նորամէն գնեց Յովսէփ Սրբազան Արքեպիսկոպոսն Սանահնեցի Երկայնաբազուկ Արդութեան, Նախիջևանայ եկեղեցեաց զբաժով, որ Ղրիմէն անցել էին նորա ձեռք: Զկնի շինութեան Սուրբ Խաչին, Յովսէփ սրբազան Արհին, զըտնուելով ի Սանիտ Պետերբուրգ Խաղաքեան աղա Գրիգորի հայոց հարուստ տպարանն, գնեց զայն և բերեց Սուրբ Խաչի վանքն, որ և շատ զբեանք տպագրուեցան: Եւ երբ 1784 թուէն սկսեալ Վալաքիոյ և Մուղադիոյ կողմերը ռուսաց զօրաց հետ շրջագայելով՝ շատ գաղթականք բերեց, և 1791 թուի Գրիգորիուպօլիս քա-

դաքն շինեց, այն գաղթականաց մէջէն եօթանասուն
և երկու որբ հայազգի մանկունք բերեց ու Սուրբ
Խաչի մէջ բնակեցոյց: Այս մանկանց և տրպա-
րանի կառավարութեան համար հրաւիրեց Օսմանցոց
երկրի սահմանազրուխ տեղերէն Թաղէոս Վարդապետ
Մարուգեան Կոնստանտնուպօլսեցի Գլխաւ Իւտան
մակնուռանեալ զիտնական քարոզիչն, և սկսաւ այն
մանկանց դաստիարակութիւն տալ: Բայց զանազան
հանգամանք ստիպեցին այն տպարանն և այն վար-
ժարանն, այն մակնունք և այն վարժապետն յԱտրա-
խան փոխադրել՝ որով Սուրբ Խաչի ամենայն գեղեց-
կութիւնն գնաց անդառնալի և Նախիջևան անշքացաւ:

Աղա Կարապետն խմանալով որ՝ քաղաքն մեծա-
կառոյց շինութեամբ չի ասուիլ պայծառ, եթէ այն
շինութեանց մէջ չ'լինի դաստիարակութեան փայլե-
ցուցիչ լոյսը՝ կամեցաւ Սուրբ Խաչ վանքն իւր մե-
ռեալ վիճակէն հանել և ի կեանս կոչել, վասն որոյ
և խնդրեց իւր Հայրազրէն՝ ի Մատթէոս Կաթողիկո-
սէ մէկ այնպիսի անձն, որ կարողանայ իւր այն նը-
պատակն մարմնացնել, Նոր-Նախիջևանայ ժողովրդեան,
մանաւանդ հոգևորականաց համար մէկ այնպիսի
լապտեր վառել, որ նորա լուսով ճանաչեն իւրեանց
վիճակի որդիսութիւնն:

Սրբազան Հայրապետն Մատթէոս, ըստ իւր հայ-
րական խնամոց, որ ունէր առ աղա Կարապետն և
նորա առ բոլոր քաղաքն և հասարակութիւնն, ընտրեց
բոլոր էջմիրածնի միաբանութեան մէջէն ըզԳրիգոր
նորընծայ վարդապետն Աղափիրեան, զոր ինքն ար-
ժան համարեցաւ և որում ամենեցուն բերան վկայեց
թէ, նա կարող է Սուրբ Խաչի վանքն դարձուցանել
յայն աստիճան պայծառութեան, յոր ցանկայր տե-
սանել Ներսէս Սրբազան Արհին՝ զԱլամադարեան Յա-

րութիւն վարդապետն անդ վանահայր կարգելով:

Բայց որպէս Յարութիւն վարդապետին աւագակը
եղեն կենսախուզ և Սուրբ Խաչն զրկուեցաւ, նոյնպէս
և Գրիգոր վարդապետին Աղափիրեան ծածուկ դա-
րանակալութիւն եղաւ առիթ, որ նա դեռ ևս ոչինչ
չսկսած կոչեցաւ յետս ի Սուրբ Աթոռն: Սակայն
աղա Կարապետն, որ տարևոր ընտանեկան կենցաղա-
վարութեամբ ընդ Աղափիրեան Գրիգոր վարդապետի
տեղեկացաւ համեստ վարուց, բաղքը բարուց և ազ-
գոսէր բնաւորութեան նորա, անյոյս չէր վասն դար-
ձի նորա: Եւ յիրաւի, Գրիգոր վարդապետն վերա-
դարձաւ ի Նոր-Նախիջևան ի Սուրբ Խաչ վանս, ար-
դէն ըստ իւրում արժանաւորութեան եպիսկոպոս
ձեռնադրեալ ի Վեհափառ Կաթողիկոսէն Գեորգնի
Չորրորդէ՝ յետ երեքամեայ առաջնորդութեան Ալեք-
սանդրապօլեայ վիճակին, բայց եպիսկոպոսի բարե-
կամն իւր աղա Կարապետն ի մահձի, յորմէ տկարա-
նալոց էր մարդկային ճարտարութիւնն յարուցանել
զնա՝ բանդի ազգային հոգը կենամաշ արարեալ զնա՝
կարճեալ էին զթիւ աւուրց նորա: Ուրախութիւն մեծ
եղև աղա Կարապետին ի ծանր հիւանդութեան նո-
րա տեսութիւն այսորիկ Սրբազան եպիսկոպոսի, որ
համամիտ էր նմա յազգասիրութեան և համախոհ
ի հայրենասիրութեան, անկեղծ ընկերակից յամե-
նայն դործս բարիս յօգուտ քաղաքի, վստահալի բա-
րեկամ ի անտեսութիւն գործոց հասարակութեան,
յորմէ թէպէտ և արդէն մարմնով հեռացեալ էր հիւան-
դութեան պատճառաւ, բայց հոգին ոչ երբէք էր վը-
հատեալ և ոչ ի սիրոյ ազգին և քաղաքին ցրտացեալ:

Սրբազան Գրիգոր եպիսկոպոս, տեսանելով զԱղա
Կարապետն, զի և ի կապանս մահձաց կաշկանդեալ՝
ոչ դադարէ ի պարտուց հասարակաց, ասաց յաւուր

միում, մինչ էր առ մահձօք նորա նստեալ՝ ,Աղա Կարապետ, տեսանեմ զքեզ յանկողնի, որպէս էր երբեմն անուանակիցն քո Յովհաննէս Մկրտիչ և Կարապետն ի բանտի. բայց որպէս որմբ բանտի չէին բընաւ կապանք լեզուին նորա, նոյնպէս և շղթայք ցաւոցդ չեն խախտարար ազգասիրութեան քո, որ ոչ երբէք անկանի յարգելանս անտարբերութեան: Առ այս աղա Կարապետն, որ նոյնպէս ի սէր ազգի և ի պէտս հասարակութեան հեռի կարծէր զհարուած մահու, ի մտերիմ զրոյցս մի առ մի առաջի եգ նմա զփափաք իւր, թէ զինչ ցանկայ առնել, եթէ յարիցէ ի մահձաց: Ո՛վ՝ որքան բարի բաղձանք ի չիւր դարձան, որքան ազգասիրութեան խորհուրդք որպէս ծուխ ցնդեցան, որքան զեղեցիկ մատգբութիւնք խանգարուեցան, որքան հանգերձեալ ազգային բարիք, ընդ միջակտուր լինել կենաց նորա, իջին ընդ նմա ի սառն հող:

Ո՛հ երանի թէ որքան նա սիրէր զազգ իւր և զհայրենիս, զբաղար ծննդեան իւրոյ գնորն Նախիջկան և զբաղարացիս իւր, զտասներորդ մասն այն սիրոյն ունէր առ իւր անձն, առ իւր առողջութիւնն, առ իւր կեանսն՝ զո՛հ զնաց սիրոյն իւրոյ սիրելի հասարակութեան՝ սիրեցեալ յոյժ ի բազմաց և միշտ բարիս կամելով նաև այնոցիկ, որք մարդկօրէն վրիպանօք մոլորեալ՝ յարուցանէին նմա տաւելութիւն փոխանակ սիրոյ նորա:

Քաջայոյս լինելով ողորմութեան և արդարադատ ճշմարտութեան Նախախնամողին, դեռ ևս մինչ առողջ էր, պատրաստում էր իւրեան համար պաշար անգառնալի ուղւոյն և երանական վիճակ այն երկնաքաղաքացեաց մէջ, ուր խոստացեալ էր Աւետարանն, որոյ էր հնազանդ աշակերտ, ամենայն երանութեան

այնոցիկ, որք կամաւ գրկեն զհոգւոյ արքայութիւն և զհեղութիւնն և զեղբայրսիրութիւնն և զմարդասիրութիւնն և որ քան զամենայն աւելին և զերազանցըն է՝ զհայրենասիրութիւն:

Թէպէտ բաշ գիտէր, որ զկնի իւր ևս վասն յիշատակի նորա ոչինչ չի լինիլ պակաս, բայց յայն աւելի էր համոզուած, որ լապտերն եթէ քան զինքն յառաջ երթայ անաշառ Դատաւորի առեան, լսէ այն երանական ձայնն թէ ,ազնիւ ծառայ, բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ ի փոքուդ հաւատարիմ դտար, ի վերայ մեծամեծաց կացուցից զքեզ՝ մուտ յԱրքայութիւն Տեառն քո:՝

Աղա Կարապետ Հայրապետեանի քաղաքական գործունէութիւնը:

- ա. 1857 թուին ընտրուեցաւ օգնական Քաղաքապետ:
- բ. 1860 — 1867 թիւը կատարեց Քաղաքապետի պաշտօն:
- գ. Սորա արթուն հսկողութեամբ, ի ձեռն Մ. Նալպանտեանի, ստացուեցաւ Հնդկաստանէն, Նոր-Նախիջկանի կտակած գումարը:
- դ. Սորա առանձին գործակցութեամբ առաջին անգամ բացուեցաւ Նախիջկանի մէջ քաղաքական օրիորդաց դպրոց:
- ե. Սորա ժամանակ և սորա գործակցութեամբ հաստատուեցաւ Ն.-Նախիջկանի մէջ վաճառականաց բլուր:
- զ. Սորա ժամանակ առաջին անգամ բարուացք արին Ն.-Նախիջկանի գլխաւոր փողոցն, որ տանում է զէպի մերձակայ Ռոստով քաղաքը:

Այս Կարապետ Հայրապետեանի զոհաբերութիւնք:

- ա. Տարեկան տուրք 200 մանէթի Թայդանի երեխայոց:
- բ. Տարեկան տուրք 300 մանէթի Նախիջևանի քաղաքական վարժատան (Уѣздного училища).
- գ. Տարեկան տուրք 150 մանէթի Նախիջևանի ժողովրդական վարժարանին (Приходского училища).
- դ. Տարեկան տուրք 300 մանէթի Ռոստովի բանտին:
- ե. 1854 թուին իւր հաշուով եփել տուեց յօգուտ դօրաց 500 պարկ ալիւր և նուիրեց 500 մանէթ:
- զ. 1855 թուին նուիրեց յօգուտ անանկաց ըստ զիպաց մարտին 100 մանէթ:
- է. 1863 թուին ընծայեց յօգուտ Մոսկվայի կենդանաբանական պարտիզին մի ունեղջիւր, որ կասեն, կարժէր 3000—4500 մանէթ, որոց, համար ստացաւ Նորին Կայսերական Բարձրութենէն, «անկեղծ երախսագիտութեան» հաւաստիքը և ոսկեայ շխարատ և հրաւիրեցաւ ի Նորին Կայսերական Բարձրութենէն Նիկոլայ Նիկոլայեւիչ երեցէն՝ նախաճաշիկ:
- ը. Իւր հաշուով շինեց Ռոստով քաղաքի մէջ ժանդարմ պահակազօրաց համար զինուորանոց և ընծայեց Տէրութեան.
- թ. Ի շինութիւն Ռոստովի մէջ հասարակաց թէատրոնի տուեց փոխարինաբար միանուագ 15000 մանէթ:
- ժ. Նախիջևանի քաղաքական վարժարանին (նոյնպէս և օրիորդաց վարժարանին) ընծայեց Աղէքսանդր Նեվսքիի պատկերը և մի ար-

ծաթեայ կանգեղ ի յիշատակ ազատութեան թաղաւոր կայսեր ի մահառիթ վտանգէ ի 4 Ապրիլի 1866 ամի, որոց մասին յայտնեցաւ Հայրապետեանին Նորին Կայսերական Մեծութեան շնորհակալութիւնը:

ժա Նոյն վարժարանին ընծայեց Թագաւոր Կայսեր կենդանագիր պատկերը ի յիշատակ ազատութեան ստրուկներու:

Թող այն անհամար մասնաւոր զոհաբերութիւնք, օգնութիւնք և ընծայք, որ լուսահոգի Կարապետ Հայրապետեանը արել է, Քրիստոսի խրատին հետամուտ լինելով՝ այնպէս որ ձախ ձեռքը իմացած չէ, ինչ որ աջ ձեռքն է տուել. ասում են, թէ նորա մահուանէ յետ մնացած թղթերու և վկայականների մէջ, գրեթէ պաշտօնական կերպով և հրապարակական կատարած ծախք կայ առուել քան թէ 30,000 մանէթի:

Այս Կարապետ Հայրապետեանի պաշտօնները, արտիստները եւ պաշտօնականները:

- ա. Պատուանուն Վերադասուչ Նախիջևանի քաղաքական վարժատան:
- բ. Պատուանուն Հոգաբարձու Նախիջևանի ժողովրդական վարժատան:
- գ. Պատուանուն անդամ Թայդանի երեխայոց Ապաւինարանի, որ է ընդ հովանաւորութեամբ Օգոստափառ Կայսերուհւոյն:
- դ. Ներդրածական Անդամ Կենդանաբուժական Ընկերութեան որ ի Մոսկուա:
- ե. Պատուանուն Վերակացու (Директоръ) Ռոստովու Բանտի բաժանման:

զ. Անդամ Գրասենեակի Պետական Դրամատան որ
ի Ռոստով:

է. Պատուանուն Հաշտարար դատաւոր ի Նոր-Նախի-
ջևան: Եւ այլ այսպիսի շատ պաշտօններ, թէ
ժամանակաւոր և թէ ցկեանս, վարել է:

Իւր ջերմեռանդութեամբ կատարած պաշտօնների
համար, ադա Կարապետէն զանազան ժամանակ արժա-
նացաւ ստանալ ի կողմանէ Ռուսաց և այլ Տէրու-
թեանց յետագայ վարձատրութիւնքն և ատիճանքն՝

- 1). Նահանգական Ատենադպիր (Губернский секре-
тарь).
- 2). Պարսից Շահէն «Առիւծի և Արեգակի» պատուա-
նշանը 5 կարգի:
- 3). Արծաթեայ շքադրամ (медаль) պարանոցի:
- 4). Ոսկեայ շքադրամ (медаль) պարանոցի:
- 5). Բռնագեայ շքադրամ ի յիշատակ մարտին 1853 —
1856 ամի:
- 6). Բռնագեայ շքադրամ Պետերբուրգայ Ակմբանոցի
մասնաժողովէն:
- 7). Ոսկեայ շքադրամ ի Կենդանաբուժական Ընկե-
րութենէն:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԳՐ. ԵՊ. Ա. ՂԱՓԻՐԵԱՆԻ ՔԱՐՈՉԸ ԵՒ
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԹՂԹԵՐ:

ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԵՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

Այս սուրբ եկեղեցւոյս մէջ հանդերձեալ գոլով այժմ հանգուցեալ Կարապետ Աղայի Մարգարեան Հայրապետեան տարելիցի հոգեհանգստեան պաշտօնը կատարել, սոյն առիթով պատշաճ կ'համարիմ մի հոգևոր մտածողութիւն առնել և մեր աչքի ու մտքի առաջը բերել Հանգուցելոյ կեանքը ու կենաց նկարագիրը, յուսալով մի հոգևոր մխիթարութիւն և օգտակար խրատ հանել մեր համար:

„Հաւատացի տեսնել զբարութիւն Տեառն յերկրին կենդանեաց, համբեր Տեառն և քաջալերեաց, զօրացի սիրտ քո և համբեր Տեառն“։ Սաղ. 25 գլ. 14 համ.

Հաստատուն հաւատով հաւատացի, որ մի օր պիտի տեսնեմ Աստուծոյ բարիքը (աղէկութիւնը) հոգւով կենդանիներուն աշխարհի մէջը՝ համբերէ՛ Աստուծուն ու սիրտդ ամուրցուի՝ նոր ոյժ թող առնու սիրտդ ու համբերութիւնով սպասէ երկնաւոր Տիրոջդ:

Այսպէս կասէ Քրիստոնէի հոգին, այսպէս կ'խօսի իւր Ստեղծողին հետը. Աստուած իմ, կասէ, որովհետեւ քո հօր ձեռքիդ օգնականութիւնովը յաղթող ֆառացի այնքան որոգայթներու և պատերազմներու մէջ, չեմ կարնար համոզուած չը լինել, որ դո՛ւ վերջապէս քո պարգևներովդ զիս պիտի վարձատրես, պիտի զիս պսակես, այսուհետեւ ամենայն կասկած փարա-

տուած է սրտէս. ազատութեանս ժամանակը կ'մօտենայ՝ բաւական փորձեցիր քու ոտեղծութիւնդ թոյլ և տկար լինելը՝ արդէն աներկբայ եմ, որ շուտով մխիթարուած կ'լինիմ՝ տեսնելով այն անպատմելի բարիքը և դանձերը, որ կ'սփռես այն սուրբ օթեանի մէջ, այն կենդանեաց երկրին մէջը, ուր որ զիս ձայն պիտի տաս մօտիկներս՝ և ուր որ այնքան անմեղ հոգիներ կ'վայելեն քո շնորհաց աներկոյթ քաղցրութիւնները, որ չես դադարել տարածել անխնայ նոցա վերայ: Այս երկիրը, ուր որ դեռ ևս կապրիմ ես ակամայ՝ մահու և կորստեան տեղ է. այս երկրի վերայ ծծած օդը ապականուած, թունաւորուած է, և քո ամենալարող զօրութեանդ մի հրաշքն է, որ կը կարնայ փրկել մի հոգի այս ընդհանուր ժանտախտէն: Բայց այն սուրբ երկիրը, ուր որ ամենայն ինչ մը մղէ զիս մտնել՝ այն՝ հրեշտակաց փառաբանութեան տեղը, ուր որ կըցանկամ վերջացած տեսնել իմ սղանդխտութեան օրերը կենաց և փրկութեան տեղ է, երկնային քաղաքն է, ուր ամենքը միաւորուած են միայն քեզ սիրելու, ուր տեղէն փախած, հեռացած են սուգ և տրամուլթիւն, ցաւեր ու մաշուցքներ, չարչարանք ու չարակրութիւններ, վտանգներ ու վախեր՝ ուր որ դո՛ւ միակ բարին ես, որուն կըցանկան և որն որ ունին, միակ ճշմարտութիւնը, որ կը ճանչընան և կ'սիրեն. միակ երջանկութիւնը, որ մեզ կըսպասէ, և որն ոչ մի բան չի կարնար խել մեզմէն: Ուրեմն՝ հոգիս, հեռացուր բեզէ քու վախերդ և քո անցած անհանգստութիւններդ, թէ սրտի անդորրութիւնը, խաղաղութիւնը և ուրախ դէմքը բռնէ այն՝ տալն ու վրայ ըլլալուդ և տեսած փոթորիկներուդ տեղը, որոնք որ մինչև այժմ քեզ կ'նեղէին, թող այն կատղած ծովի ալիքները (տալանները) փրփրին,

բարձրանան, որ կարծես մեզի կուլ տալ կուզեն, չեն կարնար աւելի հեռու երթալ քան թէ մինչև այն տեղը, ուր որ քո Ստեղծողդ անանցանելի սահմանք է դրել, և դու կ'աեսնես, որ ոտքերուդ քովը կ'փշրին, կոչնչանան: Հաստատուն հաւատքով, աներկմիտ յուսով և ուրախ սրտով սպասէ Ստեղծողիդ նշանակած ժամին. ամեն օր նորան նորանոր ապացոյցներ տո՛ւր քո հաստատ կենալուդ, համբերութիւնդ ու սրտիդ քաջութիւնը՝ սիրող թող չի կոտրի, այլ նոր ոյժ թող ստանայ՝ հաստատ կացիր. տար մի քիչ ժամանակ ալ ու զիմացիր փորձանքի և տառապանաց, որ Աստուածդ կամեցել է քեզ իւր զոհը սուրբ և մաքուր անելու համար, որ իրեն աւելի արժանի լինի: Համբերէ նորան քիչ մի ժամանակ ալ՝ անա կուգայ պսակը ձեռքը որ քեզ բանայ երկնքի դուռը, մտցնէ, տանէ, խառնէ քեզ սուրբ հոգիներու երամբերուն մէջը, ու դնէ գլուխդ արդարութեան և անմեղութեան սուրբ պսակը՝ ու բոլորովին իրեն նուիրէ, դնէ գլուխդ մարտիրոսութեան պսակը, որով վարձատրէ, պսակէ քեզ այն յաղթութեանդ համար, որ տարար այնքան յարձակմունքի մէջը, որ աշխարհը անդադար կանէր քո վերայ երկնաւոր Տիրոջ հաւատարիմ և հարազատ մնացիր:

Այսպիսի բրիստոնէական զգացմամբք ու համբերութեամբ, Քրիստոսասէր ժողովուրդ, վերջացուց իւր երկրաւոր կեանքը և հեռացաւ աշխարհէս ծառայն Աստուծոյ՝ հանգուցեալ *Կարապետ աղա Մարգարեան Հայրապետեան*, որոյ հոգւոյ հանգստեան յիշատակը կը կատարենք այսօր՝ միտներս բերելով մեր աղօթքի մէջ նորա հոգուն համար՝ մի տարի անցնելը նորա հեռանալուն վերայ մեզնէ ու այս անցաւոր աշխարհէս, միտներս բերելով մի տարի անցնելը, որ

անցաւ նա անանց կեանքի ճանապարհը: Ասացի, միտներս բերելով մեր աղօթքի մէջ՝ այն, բոլոր այստեղ զանուած ժողովուրդքս՝ հոգևորականով, աշխարհականով, սրբազնագործ ժամարարի հետ միասին՝ մեր քրիստոնէական սուրբ պարտաւորութեան համեմատ դէպի երկինք հասուցինք և պիտի հասուցանենք մեր աղօթքն ու պաղատանքը՝ արժանացնել մեր մի տարուանէ ի վեր հանգուցելոյ հոգին՝ անանց կենաց, կենդանեաց երկրին, երկնից արքայութեանն: Այսով կատարած կրկնիմք մեր քրիստոնէական պարտքը՝ մեր հանգուցեալ բրիստոնէայ եղբօր դէմ:

Բայց ուրիշ բաներ ալ չըկան արդեօք միտներս բերելու: Միթէ միտներս չէնք բերեր միանգամայն և ցաւակցութեամբ՝ որ մէկ տարի անցաւ, որ մէկ յարգելի տարիքը առած մայր, հազուագիւտ որդեսէր և վշտամբեր մայր, աշխարհիս չարն ու բարին տեսնելէն ետքը իւր մխիթարուած կեանքով՝ հանգիստ և ուրախ սրտով անցնելու օրերը՝ սուգ սրտով նստած է, որովհետեւ իւր արժանաւոր որդու մահը տեսաւ. արդեօք միտներս չէնք բերեր, որ մէկ տարի անցաւ, որ իւր կինը կենաց կէս ճանապարհին հասած չը հասած՝ այրիութեան սե հազուստների մէջ սեւաւորուեցաւ և անփարատելի տխրութեան և սգոյ մէջ կանցունէ իւր անմխիթար օրերը, որովհետեւ իւր կեանքի իմաստուն ընկերը հողը դրեց. միտներս չէնք բերեր արդեօք, որ մի տարի անցաւ, որ սիրամունդ անմեղ զաւակները իրանց իմաստուն ծնողը կորուցին, իրանց թանկագին հօրէն զրկուեցան, որոյ անփոխանակելի խնամոց զեռ ևս շատ կարօտ էին՝ մի տարի անցաւ, որ իւր անդրանիկ դուստրը, իւր սակաւօրեայ հարսնութեան առաջաստը արտասունքով լուաց, որովհետեւ ոչ միայն հօրը օրհնութիւնը իւր նոր կե-

նայցը համար՝ նորա դառն հիւանդութեան մահիճի մէջէն ստացաւ, այլ և աղջկանը նոր կեանքին հայրըն՝ իւր մահովն պատասխանեց: Մի տարի անցաւ, որ քաղաքէն՝ Քաղաքի Գլուխ մի պալատեցաւ, որ բաւական տարիներ իւր կեանքը նորա ծառայութեանն էր նուիրած՝ անձնաւորութեամբ, և՛ ժամանակի բերմանց ենթարկուելով՝ մէկ կողմանէ՝ մոռացածի պէս էր իւր տունը, տեղ, գործը, հանգստութիւնը, կեանքի վայելքները, մինչև անգամ իւր զաւակները..... Մի տարի անցաւ, որ քսան հազարի չափ մի ժողովուրդ բաժնուեցաւ իւր քաղաքական առաջնորդէն, որ զարգարուած էր խոհեմութեամբ, զգուշաւորութեամբ և զարմանալի համբերութեամբն զժողաբարտանելի վշտաց, նեղութեանց, փորձանաց և տառապանաց:

Այն, ասոնք ևս միաներս պիտի բերենք ամիսսանօք և ցաւակցութեամբ, և նորա անցուցած պաշտօնական կեանքէն և ժամանակի հանգամանքներէն՝ խրատ առնուող մեզ համար՝ խոհեմութիւն, զգուշաւորութիւն, քրիստոնէական համբերութիւն և անձնուրացութիւն: «Յիշատակն արդարոյ օրհնութեամբ եղիցի»՝ զժպտտեհ հանգամանքները, անողորելի ժամանակը՝ ամեն տեղ՝ իւր մարտիրոսներն է ունեցել, իւր զոհերը պահանջել՝ սյգալիսի տխուր յիշատակ ունեցող՝ ժամանակի և հանգամանաց, զժբաղդաբար, պատահեցաւ և հանգուցեալն իւր քաղաքագլխութեան օրօքն՝ որպէս և այլ արժանաւոր անձինք, որք ժամանակի և հանգամանաց պտոյտքի մէջ ընկնելով՝ նիւթական և բարոյական աննորոգելի կորուստներ ունեցան՝ իրանք ալ նոյն ժամանակի և հանգամանաց յորձանքէն՝ հաստաբուն ծառերի նման խլուեցան, տարուեցան:

Սակայն՝ որչափ ալ անյաջող հանգամանաց և

ժամանակի մէջ հանգուցեալն կատարեց իւր՝ գժուարատանելի ասեմ, քիչ է, այլ՝ սնտանելի պաշտօնը Քաղաքագլխոյ, բայց և այնպէս՝ իւր աճնուէր ծառայութիւնը՝ ունեցաւ՝ այն իւր ցանկալի և սպասելի պտուղները, որ իւր օրէն սկսած կ'վայելէ քաղաքը և պիտի վայելէ անշուշտ շատ և շատ տարիներ և տւելի ու տւելի լաւ կերպով:

Ամենեցուն յայտնի է հանգուցելոյ մեծամեծ արդիւնը ունեցող կարգադրութիւններն ու գործերը տեղւոյս ազգայնոց համար, որոց քրիստոնէական, բարոյական և ազգասիրական մտքով գլխաւորներն միայն սուրբ պարտք ինձ կը համարեմ յիշել, կեսանգրի՝ պաշտօնը վրաս չառնելով:

Հարիւր տարիի մօտ՝ անյիշատակ մոռացութեան և անխնամ դրութեան թողցուած մեծագումար ստակները Հնդկաստանի՝ իւր օրովը և իւր խոհեմ և արիական տնօրէնութեամբը կենդանացան Նախիջևանի համար:

Նորա օրովն էր և հոգացողութեամբն, որ տեղւոյս ազգայնոց վերանորոգութեան և նոր կեանք ստանալու համար մտածուեցաւ և հոգացողութիւն եղաւ, այսինքն է՝ պատրաստել տեղս ալ՝ ազգի համար արժանաւոր մայրեր, որով և պատրաստել տեղս ալ ազգի համար նոր ապագայ, նոր և ժամանակակից սերունդ՝ ժամանակի պահանջմանցը համաձայն, որով և առաջին քայլն արաւ քաղաքը՝ դուրս ելլելով, ազատուելով այն անգունդէն, որոյ մէջը ընկած, խորասուզած մնալով՝ պիտի մնար ազիտութեան անլոյս, կորստական և խոր խաւարի մէջ ծածկուած՝ խօսքս աղջկանց դպրոցի վերայ է, որ քաղաքացին, աներկբայ եմ՝ որ մօտիկ ժամանակներս զիմագիծնի ուսուցմին ալ կը բարձրացնէ:

Նորա օրովն էր՝ անշուշտ և մասնակցութեամբ, որ տեղւոյս աղքատաց, այրեաց և որբոց օգնականութեան և խնամարկութեան՝ ուղղակի և անուղղակի՝ կանոնաւոր և զօրաւոր զարկ և ընթացք տրուեցաւ, որոնց՝ իւրեանց բաղդին հասուց, որոնց՝ ապրուստի, որոնց՝ ամուսնական կեանքի արժանացուց, որոնց համար ալ՝ ուսման, յառաջագիմութեան, ապա և վայելուչ ու ապահով կենցաղավարութեան ճանապարհ բացեց, ստորին կտրելի ժողովրդոց զաւակները հանելով և ոտքի կանգնեցնելով իւրեանց ընկած, կործանած դրութենէն և բարեկեցիկ դասին բարձրացնելով ու խառնելով մանաւանդ կանանց սեռը, որ այստեղ ևս դեռ անուշադրութեան, եթէ ոչ անարգութեան և անազատութեան մէջ կը տառապի։

Կ'թողում ասել միւս մանր ու խոշոր արդիւնաւոր գործերը, կարգադրութիւնները, նշանաւոր ծառայութիւնները հազուցելոյ՝ իբրեւ Քաղաքագլխի՝ թէ քաղաքացւոց և թէ գիւղացւոց համար, որոնք նրա պաշտօնակատարութեան անուրանալի արդիւնքներն են, թէ և բազմավիշտ և բազմավրդով կենացն ու ժամանակի արգասիքը։

Չեմ կարող մոռանալ և նորա հոգւոյ միւս գովելի յատկութիւնները, որոնք որչափ որ սիրելի՝ նոյնչափ և յարգելի էին ժողովրդեան աչքին։ Նորա բնաւորութեան բաղցրութիւնը, բաղաքավարութիւնը և բաւական յաջողակութիւն ազգային և ռուսաց լեզուաց մէջ, որով նոյնպէս՝ իշխան մարդոց կարգէն զգալի կերպով կ'զատուէր և բարձր կ'տեսնուէր։

Ասածներս և ասելիքներս բնաւ չեմ կարծեր,

որ և իցէ մարդու այլապէս երևնայ, անոր համար որ հանգուցեալն՝ արդէն ներկայացած է Աստուծոյ Ատենի առաջը՝ ընդունելու իւր գործոց հատուցումն արդար Դատաւորէն մեր ամենեցուն։ Ասկէ զատ՝ իմ խօսածս՝ հանգուցելոյ կենաց և գործոց վրայ իսկ այն է, ինչ որ տեսածս և լսածս է. , ,գլխի ինչ լսեմ՝ դատեմ։ Այլ որ առաւելն է հանգուցելոյն արժանաւորութիւնը յիշելը, բացի մէկ հոգևոր մխիթարութիւն լինելէն իւր ընտանեաց և ազգականաց և բարի օրինակ և քաջալերութիւն իւր զաւակաց՝ ունի և այն գեղեցիկ և խորհրդաւոր միտքն ալ՝ որ զօրաւոր և ազդու մէկ խթան է քրիստոնեայ մարդու մը համար՝ աւելի գերազանց բարի գործեր և առաքիլութիւններ ունենալու և իրմէ ետքը թողցնելու՝ մտածելով իւր կեանքի և այս աշխարհիս կարճատև և անցաւոր լինելը, որոյ մէջ միմիայն առաքիլութիւնը, բարի և աստուածահաճոյ գործերը կարնան անմոռաց և անջնջելի մնալ՝ ոչ միայն ազգային տեղական պատմութեան մէջ, այլ և որ առաւել թանկագինն է՝ մնացողաց և յետագայից ևս սրտին և մտքին մէջ՝ երկար ժամանակներով, որով՝ մարմնով մեռնելէն ետքն ալ՝ իւր առաքիլութիւններովը ու բարի գործերով՝ այս աշխարհիս մէջը երկար դեռ ևս ողջ կ'մնայ, մինչդեռ շատ և շատ կենդանի մարդիկ՝ զուրկ լինելով նորա բարեմասնութիւններէն՝ կամ չ'կարենալով, կամ չ'կամենալով ունենալ մարդակերպ և ոչ բանական կենդանեաց կարգը կ'համարուին։

Խօսքս վերջացնելու մտքով՝ հանգուցելոյ վերայ դարձնեմ։

Բայց Քաղաքագլխութեան բազմամեայ պաշտօնը, իւր քաջածառապանքներն ու զրկանքները այնպիսի

ծանր վերքեր դրին հանգուցելոյ սրտին մէջը, որ թունաւորեցին նորա կեանքը և կենաց քաղցրութիւնը, պատճառեցին բարոյական յոգնածութիւն, երկարատե, անտանելի հիւանդութիւն, որով և ժամանակէ յառաջ իջուցին գերեզման: Հանգուցեալն քաղաքագլխութենէն ելնէլէն ետքը՝ իւր անցուցած կեանքովը կարծես թէ Սաղմոսերգուի հետ ինքն ալ կասէր. «թոյլ արա ինձ զի հանգեայց, մինչհե երթեալ իցեմ և այլ ոչ ևս գտանիցիմ»: Թող տուր քիչ մը հանգչիմ, ուհաթլամիշ ըլամ, քանի որ պնացած չեմ: Այ մասնակցութիւն չունէր նա ոչ մի քաղաքական գործի՝ տունը նստած, փակուած կեանք կանցուցանէր՝ կարծես համարումը կորուցել էր այս աշխարհիս վերայ, աշխարհիս փառքի, պատիւի, պաշտօններու, իշխանութեան վերայ, վայելչութեան, հարստութեան, ուրախութեան վերայ՝ կարծես թէ ալ չէր հաւատար այս աշխարհիս պարգեւած և ոչ մի բարեացըն ու բարութեացն, այլ կ'հաւատար միայն երկնաւոր պարգեւաց, բարեանց և բարութեանց որոց և միայն կը փափաքէր՝ և ցուած ու լին սրտով այս ցաւալից աշխարհէս ունորա փորձանքներէն կարծես թէ Սաղմոսերգուի նման այս կասէր անձկանօք. «հաւատացի տեսանել..... «հաւատացի հաստատ հաւատով, որ մի օր պիտի տեսնեմ՝ ոչ թէ այս բազմավիշտ աշխարհիս՝ այլ Աստուծոյ բարիքը՝ կենդանեաց երկրին մէջ, երկնային գաւառին մէջ, ուր տեղ որ սրբոց ժողովները՝ խաղաղութեան մէջ՝ կ'վայելեն անոնց և յաւիտենական կեանքն ու բարիքն՝ արժանացած աստուածային տեսոյն և ժառանգած երկնքի խորանները: Ասոր համար ալ սիրով կ'տանէր ու կ'ըմանար նաև վերջին անտանելի նեղութեանցն ու չարչարանացն՝ ինքն իրեն տակով թէ. «համբեր Տեա-

ւրն և քաջալերեաց՝ զօրացի սիրտ քո և համբեր Տեառն»:

Հանգիստ նորա հոգւոյն և խաղաղութիւն յաւիտենական, որ ընկաւ, գնաց իւր ցանկացած ճանապարհն խաղաղութեան՝ Հոգւոյն Սրբոյ մխիթարութիւնն նորա պատկառելի մօր և այրիացեալ կենակցի սրտին. աստուածային օրհնութիւնն և շնորհը՝ նորա գաւառաց վերայ, որ արժանաւոր լինին իւրեանց արժանաւոր հօրն:

Իսկ մեզ, քրիստոսասէր ժողովուրդ, խրատ և օրինակ լինի նորա դժուարին կեանքը, նորա տաժանելի պաշտօնը և արդիւնաւոր գործերը՝ դժբաղդ ժամանակի հանգամանաց և բերմանց մէջ: Չը մոռնանք, որ մեր կեանքը խորհուրդ ունի և վերջ. ամենքիս շահը՝ հասարակաց շահին մէջ տեսնենք. աշխարհիս մէջ՝ ոչ կորստական մամօնայի հարստութիւնը միայն՝ ունենանք և թողունք, այլ՝ առաքինութեան և բարի գործոց հասարակօգուտ հարստութիւնը: Ժամանակի վնասակար ընթացքին առաջըր առնունք հեռատեսութեամբ՝ ժամանակէն հասարակաց և ոչ անձնական օգուտը քաղել միայն նայենք: Կուսակցութեան հոգին՝ որչափ ալ հարկաւոր համարուի բաղաքի յառաջադիմութեան համար — այն հոգին, որով տարբեր գաղափարներով ու ճանապարհներով, տարբեր ներգործութիւնով ու գործունէութիւնով, զսնազան խումբերը մտաց կ'ջանան, կ'ձգնին՝ միասիրտ և միհոգի զարգացնել ժողովուրդը, յառաջ տանել երկրի մը այլ և այլ բարեաց մասանց մէջ — այն հոգին թող լուսաւորուած զօրացած լինի, ինչպէս եւրոպացւոց մէջ է շատ և շատ տեղեր՝ ողջամիտ, ազնիւ և օգտակար դատողութիւններով ու ձգտումներով՝ հասարակի բազմակողմանի բարօրութիւնը ունե-

նայ իրեն նպատակ և ոչ թէ կարճատեսութեամբ մթազնաց և պղտոր մտքերով՝ անձնասիրութեան և անձնական շահուց և նպատակաց կէտը, զո՞հ բերելով ընդհանուրի բարեկեցութիւնը և հանգստութիւնը, նոցա հաւատարմութիւնը, հնազանդութիւնը և պարզ սիրտը:

Ամենաբարին Աստուած լուսաւորէ՛ հանգուցելոյն հոգին, լուսաւորէ և մեր միտքը, որ ճանչնանք թէ՛ ի՞նչ է բարին, հաճոյն և կատարեալն Աստուծոյ առաջը և հասարակի բարօրութեան համար: Ամէն:

Գրիգոր Եպիսկոպոս Աղափիտեան.

1874 թ. յունուարի 31.

Նոր-Նախիջևան.

ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Մեք Աղեփաւոր Երկրորդ Կայսր եւ Ինկնակայ Հաւայն Ռուսաց եւ ալլն, եւ ալլն, ու ալլն:

Ծանուցազրով (Մանիֆէստիւ) որ, ի 10 Ապրիլի 1852 թի կարգադրեալ էր դասակարգ Պսսուսնուն քաղաքացեաց, ՚ի վերայ իրաւանց ՚ի նմին զծագրելոց: Այլ զի Մեր հաւատարիմ հպատակ Նախիջևանու առաջին աստիճանի վաճառակաւուհի այլի Հեղինէ Հայրապետեանն յանդիման կացուցեալ թղթովք իւրովք հաստատեաց զիրաւունս առ տոնմական պաւուանուն քաղաքացիութիւն, վասն որոյ ամբառնալով զյիշեալ Նախիջևանու առաջին կարգի վաճառականուհի զայլի Հեղինէն Հայրապետեան հանդերձ զաւակօք նորին, որդւովքն, որք են ա. Կարապետ, կին նորա Բերտսքէ Ստեփանեան և զաւակք նոցա, որդին Յարութիւն և դստերք Թագունի և Նոյեմզար Կարապետեան, և ք. Մկրտիչ Մարգարեան,— ՚ի դասակարգ պատուանուն քաղաքացեաց, Ամենաողորմածաբար հրամայեմք, զի որպէս այլի Հեղինէն նոյնպէս և ժառանգք նորա վայելեացեն յամենայն իրաւունս և յառանձնաշնորհութիւնս, որ ինչ շնորհեալ են մանիֆէստիւ այսմ դասակարգի: ՚ի վկայութիւն որոյ հարմայեցաք Մեք Կառավարող Ծերակուտին (Սենատին) զայս արտօնագիր ստորագրել և Արքունական Մեր կնքով վաւերացուցանել: Տուաւ ի Ս. Պետերբուրգ, ի 11 յուլիսի 1857 թմի:

Ն Ո Ր Ի Ն
ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ

Ի Լ Ի Ն Ե Լ Ն Ի Ի Ր
'ի Գեղարքունի (Царское село)
'ի 30 Յունիսի 1862 ամի.

Հ Ա Ռ Ե Յ Ա Ի Տ Ա Լ

'ի Նախարարութեան Ազգային Լուսաւորութեան
գ հ ե ս ե շ ե ա չ հ ր ա մ ա ն

Ն Հ Ա Ն Ա Կ Ի

Տոհմական Պատուանուն Քաղաքացի Հայրապե-
տեան—ոչ յօրինակ այլոց 'ի պատճառս առանձին
դրութեան Նախիջևանի նահանգական վարժարանին—
պատուանուն տեսուչ այսր վարժատան:

Ստորագրեալ է Կառավարիչ Նախարարութեան

Ստատոս-Սեքրետար՝ Գօրովին:

Նախիջևանու Քաղաքացիոյ առաջին կարգի վա-
ճառականի եւ Տոհմական Պատուանուն Քաղա-
քացոյ Կարսպէտի Մարգարեան Հայրապետեան:

Զգայակցելով օգտաւէտ նպատակաց Ժողովոյն
Աքքլիմատիզացիայի, գտանելոյ ընդ իմով հովանաւո-
րութեամբ, Դուք ոչ խնայելով վասն օգտի հասարա-
կաց 'ի սեպհական ծախս Ձեր մատուցիք ի նուէր
կենդանաբանական պարտիզին որ ի Մոսկուա զհնդկա-
կան ունգեղջիւրն, զբերեալն ի Կարկաթայէ: Կենդանիս
այս հազուագիւտ յոյժ գոլով յեւրոպա, անդին և պա-
տուական գիւտ է ըստ գիտնական մասին վասն նո-
րոյ հաստատութեան, ոյր վասն քաղցր պարտ համա-
րիմ, վասն ջերմեռանդ նուիրաբերութեանդ, յայտ-
նել ձեզ Ձիւն անկեղծ շնորհակալութիւն և բարեհա-
ճութիւն, ի նշան որոց Ես առաջարկեցի Ժողովոյ
ընտրել զՁեզ ներգործական Անդամ:

Մնաւ Ձեզ բարեւոյնովս Ն Ի Կ Ո Լ Ա Յ.

Ի 12 Յունիսի
1863 ամի.

Դ Ր Ա Ն
Ն. ԿՆՅՍԵՐԵԿԱՆ ԲՈՐՁՐՈՒԹԵԱՆ
Թ Ա Գ Ա Ի Ո Ր Ի

Մեծի Իշխանի Ներգործական անդամոյ Կայ-
նիւսական Ռուսաց Ընկերու-
թեան Արքիմատիզացիայի
Ե Ր Ի Ց Ո Ի կենդանեաց եւ անկոց Կարա-
պետի Մարգարեան Հայրա-
բերդի մասին Պալատապետութեան
Դ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ պետի Մարգարեան Հայրա-
բերդի Հոկտեմբերի 27 1864 ամի պետեան:
№ 986.

Ըստ հրամանի Թագաւորի Մեծի
Իշխանի Նիկոլայի Նիկոլայեւիչի երի-
ցու՝ պաշտպանի Կայսերական Ընկե-
րութեան Արքիմատիզացիայի, և ի
լրումն գրութեան (рескрипта) Նորին
Կայսերական Բարձրութեան յանուն
Ձեր, որ ի 12-էն յուլիսի 1863 ամի,
ունիմ պատիւ առաքել ընդ ամին զօս-
կեայ չքաղբամ (մետալ), զոր Ընկե-
րութիւն արժանի դատեալ է Ձեզ վասն
ընծայելոյ Ձեր յօգուտ Կայսերական
կենդանաբանական պարտիզին զհնդկա-
կան ռնգեղջիւրն:

Կենեւաց Աստիքանդ (օժանդակ զօրապետ) Պարոն ՔորՔ.

Ձեռաւք Նորին Մեծութեան Չափին Պարսից գրեալ
է ոսկեւիչ տառիւք „եղիցի լուս ալաւ“:

Արքայութիւն Ամենակարողին Աստուծոյ և միա-
պետական հրաման, — ըստ մեր Արքայական ողոր-
մութեան, Նախիջևանու վաճառականի և պատուա-
նուն քաղաքացւոյ Կարապետ Հայրապետեան, որով-
հետեւ նա ըստ առևտրական գործոց ցուցեալ է
միշտ զիւր ջերմեռանդութիւն, որ եհաս յունկա Մե-
րոյ Արքայական ողորմութեան, յայն սակս և պար-
գեւեմք նմա զչքանչան Առիւծոյ և Արեգակաւ 5-կար-
գի վասն կրելոյ ի լանջի, ի վարձատրութիւն նորա,
և սուրբ համարել զայս: Ի 20 Ամսեան Ռաբիսինի
1277 ամի (այսինքն ի 24 հոկտեմբերի 1860 ամի):

Ի միւս կողմն եղեալ են ի հաստատութիւն եր-
կու անուանական կնիքք Նախարարին օտարազգի
գործոց Պարսից Դրան Միրզա Սէիթ Խան:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԵԱՆ

ԺՈՂՈՎ ԱԿՄԲԱՆՈՅԻ

ի 26 Փետր. 1860 ամի

№ 349.

Առ պարոն Կարապետ Մար-
գարեան Հայրապետեան:

Թագաւոր Կայսր, ըստ գեղուց-
ման Նախարարին Արքունի գանձուց,
Բարձրագոյն բարեհաճեաց հրամայել
բաշխել զպատրաստեալ ըստ կարգա-
դրութեան ժողովոյն Ակմբանոցի, ըզ-
պրօնդեայ շքադրամս (մետալս) ան-
ձանց, որք մասնակցեալ են առ ի կազ-
մել զգլխավորութիւն ի շինութիւն ի դահ-
լիճի Ակմբանոցի արձանին ի Տէր հան-
գուցելոյ Կայսեր Նիկողայի Առաջնոյ:

Եւ որովհետեւ հանդէս բացման
արձանին կատարեցաւ ի 27 դեկտ.
1859 ամի, յայն սակս ժողովն Ակմ-
բանոցին ունի պատիւ առաքել ընդ
ամին առ Ձեզ, Ողորմած Տէր, որպէս
առ մասնակից նուիրաբերութեան, ըզ-
պրօնդեայ շքադրամ:

Ծեր Ակտբանոցի Ա շ է ֆ ա ս և դ ր Թ ա շ:

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0425475

15828